

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

**Факультет історії
Кафедра історії України**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: «Державна варта в Українській Державі Павла Скоропадського
та використання матеріалів дослідження в освітньому процесі»**

Здобувачки ступеня “магістр” групи МАІЗ

Галузь ступеня 01 Освіти/Педагогіка

Спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)

Додаткова спеціалізація: Правознавство

Петрова Надія Дмитрівна

Науковий керівник:

доцент Косаківський Віктор Афанасійович

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS ____

Голова комісії _____

(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії: _____

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця-2025 рік

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	1
АНОТАЦІЯ.....	3
ABSTRACT	5
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА, ЛІТЕРАТУРА ТА МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЗА ТЕМОЮ ДЕРЖАВНА ВАРТА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	11
1.1. Огляд літератури за темою Державної варти Української держави	11
1.2. Огляд джерел за темою Державної варти Української держави	15
1.3. Методологія та методика дослідження за темою Державної варти Української держави.....	22
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРІОДУ ГЕТЬМАНАТУ СКОРОПАДСЬКОГО.....	25
2.1. Передумови становлення Гетьманату. Політична система та державний устрій.....	25
2.2. Соціально – економічний розвиток, культурна та освітня політика.....	31
2.3. Зовнішня політика Гетьманату.....	36
2.4. Причини падіння Української держави.....	40
РОЗДІЛ 3. ДЕРЖАВНА ВАРТА ЯК ОХОРОННА СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	45
3.1. Передумови створення Державної варти, організаційна структура та функції.....	45
3.2. Правові засади, кадровий склад та підготовка співробітників.....	54
3.3. Діяльність Державної варти в боротьбі з кримінальними та політичними противниками.....	56
3.4. Причини занепаду та ліквідації Державної варти.....	60

РОЗДІЛ 4. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ЗА ТЕМОЮ В НАВЧАЛЬНОМУ КУРСІ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.....	63
4.1. Позакласний захід для 10 класу за темою «Державна варта – приклад побудови охоронної системи».....	64
4.2. Розробка драфту додаткового уроку для поглибленого вивчення історії для 10 класу за темою «Державна варта в охоронній системі Гетьманату Скоропадського».....	66
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	77
ДОДАТКИ.....	81

АНОТАЦІЯ

Петрова Н.Д. Державна варта в Українській Державі Павла Скоропадського та використання матеріалів дослідження в освітньому процесі.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 014. Середня освіта, предметною спеціальністю 014.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта). – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2025.

У магістерській роботі здійснено комплексне дослідження маловисвітленої в українській історіографії теми діяльності Державної варти часів Гетьманату Павла Скоропадського (квітень – грудень 1918 р.). На основі аналізу широкого кола архівних матеріалів, документальних джерел та наукових праць окреслено особливості формування та функціонування правоохоронної системи Української Держави, визначено її місце в загальній структурі державного апарату та охороні громадського порядку.

Робота актуалізує питання політичної та правової історії періоду, підкреслюючи значення вивчення інституційної спадщини Гетьманату для розуміння сучасних процесів державотворення і реформування правоохоронного сектору. Показано, що аналіз діяльності Державної варти дозволяє встановити ключові закономірності становлення силових інституцій, виявити чинники ефективності та прорахунків, зіставити історичний досвід із викликами сьогодення.

У дослідженні обґрунтовано важливість використання опрацьованих матеріалів у навчальному процесі. Наголошено на доцільності інтеграції тематичного матеріалу до змісту шкільного та університетського курсу історії України, оскільки нині відсутні узагальнені, систематизовані й доступні освітні напрацювання щодо діяльності Державної варти. Узагальнений теоретичний і фактологічний матеріал може слугувати основою для створення навчальних модулів, методичних розробок, тематичних занять.

Наукова новизна роботи полягає у цілісному комплексному дослідженні Державної варти як інституту правоохоронної системи Гетьманату, визначенні хронологічних етапів її існування, розкритті форм і методів діяльності. Практичне значення магістерської роботи полягає в можливості використання її результатів у навчальних та просвітницьких проєктах, у підготовці узагальнюючих праць і наукових публікацій.

Ключові слова: Гетьманат Павла Скоропадського, Державна варта, правоохоронна система, Українська Держава 1918 року, державотворення, охорона громадського порядку, історична освіта, архівні джерела.

ABSTRACT

Petrova N. D. The State Guard in the Ukrainian State of Pavlo Skoropadskyi and the Use of Research Materials in the Educational Process. Qualification thesis for obtaining the master's degree in specialty 014 Secondary Education, subject specialty 014.03 Secondary Education (History and Civic Education). – Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, 2025.

This master's thesis presents a comprehensive study of the little-researched topic of the activities of the State Guard during the Hetmanate of Pavlo Skoropadskyi (April–December 1918) in Ukrainian historiography. Based on an analysis of a wide range of archival materials, documentary sources, and scholarly works, the thesis outlines the specific features of the formation and functioning of the law enforcement system of the Ukrainian State, and determines its place within the overall structure of the state apparatus and public order protection.

The work highlights issues of the political and legal history of the period, emphasizing the importance of studying the institutional legacy of the Hetmanate for understanding contemporary state-building processes and reforms within the law enforcement sector. It demonstrates that analyzing the activities of the State Guard makes it possible to identify key patterns in the development of security institutions, determine factors of their effectiveness and shortcomings, and compare historical experience with present-day challenges.

The study substantiates the importance of applying the collected materials in the educational process. It emphasizes the relevance of integrating this thematic material into school and university courses on the history of Ukraine, since there is currently no generalized, systematized, and accessible educational content on the activities of the State Guard. The summarized theoretical and factual material may serve as a basis for developing educational modules, methodological materials, and thematic lessons.

The scientific novelty of the thesis lies in presenting the first holistic and

comprehensive study of the State Guard as an institution of the Hetmanate's law enforcement system, identifying the chronological stages of its existence, and revealing its forms and methods of activity. The practical significance of the master's thesis consists in the potential application of its results in educational and outreach projects, as well as in the preparation of generalizing works and scholarly publications.

Keywords: Hetmanate of Pavlo Skoropadskyi, State Guard, law enforcement system, Ukrainian State of 1918, state-building, public order protection, history education, archival sources.

ВСТУП

Актуальність теми: У сучасній історико-правовій науці період початку ХХ століття в історії України є одним з важливих об'єктів для детального вивчення. І якщо період Центральної ради та Директорії УНР описано досить ґрунтовно, в загальному під позитивістськими гаслами, то правовий статус Української держави характеризується істориками під гаслами «пригнічення інтересів народу під гаслами держави». Розглядаючи тему Державної варти, як систему, що виконувала ряд важливих повноважень, варто зазначити аспект важливості створення такої системи, адже тільки так можна гарантувати вірогідність функціонування держави як такої.

В першу чергу, варто говорити про історичний аспект вивчення теми. Буремні 1917-1921 роки для України стали роками становлення та розвитку, хоча не в тому вигляді, якого бажали сучасники. Відповідно, становлення української державності в розрізі Гетьманату Павла Скоропадського є одним з ключових аспектів для вивчення українського державотворення. Враховуючи те, що військові та правоохоронні інституції відіграють роль опори в функціонуванні держави, Державна варта це питання, яке відіграє важливе питання для розуміння формування державних структур в Україні.

Тому оглядаючись в минуле України, можна зробити наступний висновок – охоронна система несе за собою ряд важливих повноважень. Спостерігаючи сучасний перебіг подій в Україні можна сказати, охорона цивільного порядку є чи не один з головних пріоритетів. Сучасна правоохоронна система підлягає постійному реформуванню. І можна стверджувати, що детальний аналіз минулого зможе надати відповіді на проблеми сучасності.

Тематика Державної варти є малодослідженим питанням в сучасній історіографії, і потребує вивчення. Проте, праці Мироненко О. М., Сідака В. С., Тимощука О. В., Ухача В. З. та багато інших істориків розкривають різні аспекти цього питання.

Державна варта відігравала важливу роль в контексті охорони порядку

в умовах різних політичних нестабільностей. Проводячи паралель з сучасністю, можна сміливо стверджувати – вивчення минулих надбань, що перегукуються з сьогоденням, з реаліями, які проживає Україна, з загрозами посилення військової ескалації, допоможе не тільки бачити більш широкую картину подій, з призми аналізу, а й запобігти повторенням помилкою

Співпраця Української держави з іншими країнами в контексті міжнародної політики того часу також представляє інтерес для дослідження. Певні приклади такої співпраці можна відстежити в наступних аспектах: зв'язок з Центральними державами, спільна боротьба з німецькими військовими підрозділами проти більшовиків, співпраця з Антантою.

Говорячи про використання матеріалів з теми Державної варти в навчальному процесі, знову наштовхуємося на проблему малодосліджуваності теми. Немає жодної систематизованої, стислої інформації, яку можна використати у якості матеріалу для навчання школярів та/або студентів.

Питання, які були щойно висвітлені дають змогу зробити відносно вагомих внесок в дослідження теми Державної варти у вивченні української історії загалом та розвитку державних інституцій.

Об'єкт дослідження: Державна варта як інститут правої системи, її розвиток в 1918 році на території України.

Предмет дослідження: використання результатів вивчення правоохоронної системи часів Гетьманату Скоропадського в освітньому процесі.

Хронологічні рамки дослідження: квітень – грудень 1918 року.

Територіальні межі дослідження: більша частина сучасної території України, етнічні українські землі сучасної території Білорусі, Молдови, Польщі та південну частину Курської області в росії.

Мета та завдання дослідження:

- систематизувати знання з теми Державної варти Української держави;
- обґрунтувати важливість детального дослідження історичного та політичного аспектів теми;

- узагальнити матеріал, систематизувати його для використання в навчальному процесі.

Методи дослідження: описовий, метод аналізу та синтезу, методологічний, проблемно-хронологічний.

Наукова новизна одержаних результатів: у науковій роботі вперше проведено загальне дослідження недостатньо висвітленої досі в історіографії теми як Державна варта часів Української держави. Було окреслено хронологічні рамки та запропоновано періодизацію існування правоохоронної системи Гетьманату Павла Скоропадського; розкрито форми і методи діяльності, а також систематизовано науковий доробок учених та проаналізовано їх історичні погляди на минуле; отримано і введено в науковий обіг широке коло фактичного матеріалу, архівних джерел, проаналізовано документальну базу наукових праць.

Практичне значення наукової роботи: системний аналіз даних, який зібраний у роботі можна використати для узагальнюючих праць з мети Державної варти, публікаціях в історичних вісниках, посібниках.

Апробація результатів дослідження: Основні положення, теоретичні висновки та емпіричні результати магістерського дослідження були представлено та обговорено на наукових заходах різного рівня. Зокрема, результати дослідження пройшли апробацію на:

- XXXVII Вінницькій Всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції «Вінничина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження» (дата проведення - 07.11.2025). У межах конференції було представлено доповідь, присвячену аналізу передумов становлення Гетьманату, особливостям політичної системи та державного устрою періоду, що дозволило отримати фахові зауваження й рекомендації щодо поглиблення теоретичної частини роботи.
- III Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Регіональні студії української історії» (дата проведення - 25.04.2025).

У ході виступу на конференції було висвітлено ключові результати дослідження, зокрема узагальнення матеріалів «Спогадів» Павла Скоропадського та їх значення для реконструкції політичних процесів 1918 року. Обговорення з учасниками конференції сприяло уточненню методологічних аспектів і структури емпіричного аналізу.

Апробація на цих наукових форумах дала можливість отримати конструктивні відгуки від наукової спільноти, підтвердила актуальність теми та практичну цінність виконаного дослідження.

Публікації: Петрова Надія. Державна варта як система правоохоронних органів на території України часів Гетьманату Павла Скоропадського. // Матеріали Третього Всеукраїнського студентського науково – практичної конференції «Регіональні студії української історії»: Збірник наукових праць. Вип. 3. Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2025. 219 с./с. 37.

Петрова Надія. Правоохоронна система гетьманату: діяльність державної варти на поділлі //Вінничина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження: матеріали XXXVII Вінницькій Всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції. 07 листопада 2025 року. Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2025.

Структура роботи: повний обсяг магістерської роботи складає 88 сторінок (основний текст – 76 сторінок). Список використаних джерел та літератури налічує 51 позицій.

РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА, ЛІТЕРАТУРА ТА МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЗА ТЕМОЮ ДЕРЖАВНА ВАРТА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

1.1. Огляд літератури за темою Державної варти Української держави

Дослідження охоронного апарату Української Держави часів Гетьманату Павла Скоропадського неможливе без системного аналізу широкої джерельної бази, що охоплює нормативно-правові акти, мемуарні свідчення сучасників подій, наукову літературу як радянського, так і пострадянського періодів, а також сучасні узагальнюючі праці. Усі ці категорії джерел не лише доповнюють одна одну, а й дозволяють виявити ідейні розбіжності в підходах різних авторів, простежити трансформацію оцінок діяльності Державної варти та загалом гетьманського режиму у вітчизняній і зарубіжній історіографії.

Дослідження автора О. Тимошук «Охоронний апарат Української Держави» (2000), яке значно ширше за обсягом. Тут простежується тенденція до міждисциплінарного підходу: історико-правовий аналіз поєднується з інституційною історією, включено статистичні дані, що дозволяють реконструювати штат, чисельність і фінансування варти. У цьому тексті вперше було зроблено спробу системного зіставлення Державної варти з аналогічними структурами інших країн Центрально-Східної Європи. [40, с. 28]

Інший важливий пласт пострадянської історіографії репрезентує праця В. Сідака «Контррозвідка останнього гетьмана» (1995). Хоча основний акцент тут робиться на спецслужбах, проте робота проливає світло на особливості діяльності охоронних структур у політичному контексті. Автор підкреслює постійне протиборство між гетьманською владою і революційним підпіллям, яке змушувало владу до посилення каральних заходів. Сідак розглядає варти як частину більш широкого комплексу безпекових інституцій.

Його світогляд виявляється у прагненні показати гетьманську владу як «останній бар'єр» перед більшовицьким хаосом. [32, с. 85]

Не менш цікавою є праця О. Мироненка та О. Бенька «Каральний млин гетьманату» (1993). Це видання належить до перших років незалежності і демонструє ще сильний вплив радянської парадигми, зокрема у вживанні терміну «каральний». Автори схильні розглядати діяльність охоронних структур як репресивну і по суті антидемократичну. У центрі уваги - зловживання владою, переслідування опозиції, застосування насильства. Попри певний однобічний підхід, ця праця важлива, бо представляє критичний погляд на діяльність варти, який балансує пізніші більш «державницькі» інтерпретації. [25].

Наукова література, яка почала формуватися у 1990-х роках, створила основу для системного дослідження варти. Варто згадати насамперед працю О. Тимощука «Державна варта Української Держави (історико-юридичний аналіз)» (1998). Це одна з перших спроб комплексного юридичного розгляду проблеми. Світогляд автора був сформований у пострадянському інтелектуальному середовищі, де переважала орієнтація на відновлення «забутих сторінок» української історії. Тимощук намагався продемонструвати інституційну зрілість гетьманських структур, підкреслював, що Державна варта не була суто каральним органом, а мала й охоронні, адміністративні та превентивні функції. Його аналіз спирається на широке коло нормативних актів, що робить працю надійним джерелом фактичних відомостей. Водночас певна ідеалізація «державотворчих зусиль» Скоропадського у тексті присутня.

Значний внесок у сучасне осмислення проблеми зробили праці істориків початку XXI століття, які вже мали змогу працювати з архівними матеріалами та вільніше відходити від радянських інтерпретацій. У центрі уваги цієї історіографії постає питання інституційної побудови держави, ролі гетьманських структур у процесі державотворення, а також співвідношення між репресивною та правоохоронною функціями Державної варти.

Одним із найбільш продуктивних дослідників є Павло Гай-Нижник, автор низки фундаментальних статей та монографій. Його цикл праць про «Власний Штаб гетьмана Павла Скоропадського» (2011) заслуговує особливої уваги. Він докладно аналізує організаційну структуру, кадровий склад та завдання штабу, приділяючи значну увагу охоронним і контррозвідувальним функціям.[4,с.173] Для теми варти ця робота є показовою, адже вона розкриває контекст, у якому діяли правоохоронні органи, показує їхню інтегрованість до загального державного апарату. Світогляд автора характеризується послідовним державницьким підходом: Гай-Нижник намагається довести, що навіть у складних умовах окупації та політичної нестабільності гетьманська адміністрація мала цілком продуману систему управління.

Його інша стаття «Структури державної влади в ЗУНР – ЗО УНР» (2018) не стосується безпосередньо Державної варти, але дозволяє здійснити порівняльний аналіз із західноукраїнськими моделями організації влади. Це важливо для розуміння загальних тенденцій: у 1918–1919 рр. різні українські уряди створювали подібні за функціями охоронні структури, проте з різними акцентами - від більш демократичних у ЗУНР до жорсткіших у Гетьманаті. Такий підхід дозволяє ширше інтерпретувати роль варти у контексті загальноукраїнського державотворчого процесу.

Монографія Павла Гай-Нижника «Українська гетьманська держава 1918 року» (2018) є одним із найповніших узагальнюючих досліджень. У ній охоронний апарат розглянуто як складову єдиного адміністративного механізму, який забезпечував стабільність. Автор докладно аналізує законодавчі акти, архівні документи, мемуари. Його висновки відображають характерну рису сучасної української історіографії - прагнення подолати стереотип про «каральність» варти та показати її як багатофункціональний орган, що виконував адміністративні, поліцейські, контррозвідувальні та навіть соціальні завдання.

Дещо інший ракурс демонструє Кирило Галушко у книзі «Українська Держава - жорсткі уроки. Павло Скоропадський. Погляд через 100 років» (2018). Його підхід є більш критичним і політично загостреним. Галушко наголошує, що Гетьманат був «жорсткою владною конструкцією», що спирався на примус і зовнішню підтримку німецьких військ. [6,с.120] У його баченні варта постає радше як інструмент влади, ніж як справжній правоохоронний орган. Проте цінність цієї праці полягає саме у балансі: автор не заперечує інституційних здобутків, але й не применшує проблем легітимності.

Подібний до нього за тональністю, але більш публіцистичний за формою, є доробок Івана Сюдюкова («Гетьманат. Державотворення. Сучасність» (2018), «AVE. До століття гетьманату Павла Скоропадського» (2018)). У цих текстах вчений прагне осмислити уроки Гетьманату для сучасної України. Для нього Державна варта - це приклад створення «вертикалі влади», яка водночас забезпечувала порядок і провокувала опір суспільства. Сюдюков показує подвійність цього явища: з одного боку, держава без охоронного апарату була б приречена; з іншого - надмірна каральність знижувала довіру.

Не менш цікавою є стаття Івана Пашківського «Поліція та охоронні структури в Галичині під час Першої світової війни» (2005). Хоча вона не безпосередньо стосується Гетьманату, однак дозволяє порівняти моделі правоохоронних інституцій у різних регіонах України. Пашківський підкреслює спадковість адміністративних практик та значення австрійського досвіду, що виявлялося й у діяльності українських охоронних структур. Це створює підґрунтя для розуміння багатокomпонентності української правоохоронної традиції.

Важливе місце в сучасній історіографії посідають дослідження військової тематики. Зокрема, Ярослав Тинченко у двотомнику «Офіцерський корпус Армії УНР» (2007, 2011) подає величезний фактичний матеріал про кадровий склад, у якому простежується взаємозв'язок військових і охоронних

структур. Для теми варти ці праці мають значення через можливість реконструювати кадрову політику та визначити місце офіцерів колишньої царської армії у гетьманських охоронних органах.

Особливу групу становлять енциклопедичні та довідкові видання: «Енциклопедія історії України» (2003–2013) та «Енциклопедія сучасної України» (2003–2019). Вони є важливими для систематизації термінології, надання коротких, але верифікованих відомостей про структуру Державної варти, про персоналії (Скоропадський, Лизогуб, інші діячі). Ці видання вирізняються науковою нейтральністю, однак водночас вони позбавлені аналітичної глибини. Їхня цінність - у довідковій точності, що дозволяє перевіряти дані й уникати фактологічних помилок.

Таким чином, сучасні дослідження вирізняються широтою підходів і багатством джерельної бази. Вони демонструють поступову еволюцію від критично-негативних оцінок початку 1990-х до більш збалансованих інтерпретацій 2010-х років, у яких охоронний апарат Гетьманату розглядається не лише як каральний, а й як необхідний елемент державного механізму.

1.2. Огляд джерел за темою Державної варти Української держави

Найважливішим джерельним комплексом для вивчення інституційного становлення охоронного апарату є нормативно-правові акти доби. Насамперед слід відзначити «Статут Української Державної Варти» (1918), опублікований у «Ведомостях Харьковщины». Це фундаментальний документ, який закріпив структуру, функції та повноваження варти. Його аналіз дозволяє зробити висновок, що Гетьманат намагався створити не тимчасовий орган, а сталу, юридично врегульовану правоохоронну систему, інтегровану до загальнодержавного апарату. Водночас сам текст Статуту демонструє запозичення з дореволюційного російського досвіду, що проявляється у термінології, адміністративних процедурах та формалізмі. У цьому документі відбито світогляд гетьманського уряду, зорієнтованого на правопорядок та дисципліну як ключові засади державного будівництва. Водночас відчутна

певна «авторитарна тінь» - акцент на каральних функціях, широкі дискреційні права начальників варти, що потенційно створювали підґрунтя для зловживань.

Іншими важливими актами виступають «Грамота до всього українського народу» від 29 квітня 1918 р., якою Скоропадський легітимізував власну владу, а також «Закон про громадянство Української Держави» (5 липня 1918 р.). Ці документи дають змогу простежити ідеологічну рамку, в якій діяла охоронна система: вони закріплювали принципи єдиновладдя, державної ієрархії та національної ідентичності, що мала оберігатися вартою. [7,с. 1] (див. Додаток А). Особливе значення мають також протоколи засідань Ради Міністрів, що відображають дискусії щодо компетенцій охоронних структур, і, таким чином, дозволяють реконструювати механізми прийняття рішень у гетьманському апараті. Архівні збірники, які публікують ці матеріали, є вкрай цінними для розуміння реальних викликів, що стояли перед владою у 1918 р.

Наступний пласт джерел становлять мемуари діячів доби, серед яких чільне місце належить «Спогадам» Павла Скоропадського. Цей текст - один із найбільш цитованих і водночас найбільш суперечливих. Як мемуар, він поєднує фактичний матеріал із суб'єктивними оцінками автора. Світогляд Скоропадського чітко простежується у його підкресленому прагненні показати власну діяльність як єдину можливість врятувати Україну від хаосу. [33, с. 208]Для теми варти важливими є численні згадки про проблеми з дисципліною, спроби організувати централізовану поліційну систему, а також опис політичних загроз, які, на думку гетьмана, виправдовували жорсткі заходи. Однак спогади містять і суттєві викривлення: Скоропадський схильний применшувати роль німецького чинника, виправдовувати репресивні кроки, водночас підкреслюючи «державотворчий» аспект своєї влади. Саме тому використання цього джерела вимагає критичної інтерпретації.

Дещо інший кут зору подають мемуари генерала Омеляновича-Павленка та Удовиченка, які писали свої спогади вже в еміграції. Вони акцентують увагу насамперед на військових аспектах доби, однак їхні тексти дозволяють простежити взаємодію армії та варти, відзначають суперечності між потребою у дисципліні та низьким рівнем легітимності каральних структур у суспільстві. Омелянович-Павленко, зокрема, підкреслював складність налагодження ефективного управління в умовах залежності від німецького командування. Цінність цих мемуарів полягає у відтворенні атмосфери недовіри й напруги, яка супроводжувала функціонування охоронних структур.

До мемуарної традиції належать також численні збірники «свідчень очевидців», які містять як публіцистику, так і матеріали приватного характеру. Вони часто несистематичні, але важливі для реконструкції громадського сприйняття діяльності Державної варти. У багатьох з них акцент робиться на жорстких методах охоронних органів, що сприймалися населенням як продовження імперської жандармерії.

Дослідження Інни Гуцалюк зосереджені на регіональному рівні - «Особливості діяльності Державної Варти у Західній Волині» (2010) та «Охоронні підрозділи м. Луцька доби Гетьманату» (2011). Їхня особливість у тому, що авторка використовує локальні архівні матеріали, завдяки чому відтворює «повсякденну історію» функціонування варти[8, с. 2]. Це важливе доповнення до загальнонаціональних досліджень, адже показує, як центральні інструкції втілювалися на місцях. У працях Гуцалюк видно і світоглядний акцент: вона намагається уникати однобічних оцінок, натомість робить наголос на конкретних фактах - штатних розписах, наказах, конфліктах між вартовими і населенням.

Окрему категорію джерел становлять архівні матеріали та документальні збірники, без яких неможливо повноцінно реконструювати діяльність Державної варти. Їхня цінність полягає у високому рівні автентичності, адже

вони фіксують безпосередні управлінські акти, кадрові документи, фінансові звіти та протоколи.

Насамперед варто згадати «Збірник документів вищих органів влади Української Держави» (ЦДАВО, Київ), що містить постанови Ради Міністрів, накази та розпорядження міністерств. Ці матеріали відображають реальну діяльність гетьманського уряду у сфері охорони порядку. Вони дозволяють простежити, як на практиці впроваджувалися норми Статуту Державної варти, якими були проблеми з комплектуванням кадрів, матеріальним забезпеченням, дисципліною. У цьому джерелі бачимо не лише декларації, а й щоденні управлінські клопоти, що розкривають внутрішню логіку функціонування апарату.

Важливим документом є також «Каталог державних актів Української Держави 1918 року» (ЦДАВО), що містить перелік і тексти нормативних документів. Цей збірник дозволяє дослідникам відстежувати послідовність ухвалення законів, співвідношення між законодавчими актами та підзаконними розпорядженнями, що стосувалися охоронної системи. У поєднанні з «Правоохоронними установами Української Держави: нормативними актами, постановами, наказами» ми отримуємо повний спектр правової бази, яка визначала діяльність Державної варти.

Значний масив матеріалів зберігається у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). Зокрема, Фонд 1854, опис 1 містить документи Секретарства внутрішніх справ, які безпосередньо курували діяльність варти. Тут можна знайти накази про призначення начальників, інструкції щодо боротьби з криміналітетом та революційними організаціями, а також фінансові відомості. Фонд 582, опис 1 містить матеріали центральної влади, які розкривають більш загальні принципи роботи адміністративного апарату.

Джерела зберігаються і в регіональних архівах. Так, у Державному архіві Київської області містяться документи міської варти Києва, які демо-

нструють локальний рівень діяльності: затримання, реєстрація злочинів, конфлікти з робітничим рухом. У Державному архіві Волинської області наявні справи, що стосуються Луцька та Західної Волині, і вони кореспондують із дослідженнями Гуцалюк. У Державному архіві Львівської області та Державному архіві Одеської області містяться матеріали щодо периферійних підрозділів варти, у тому числі залізничної та прикордонної. Ці документи дозволяють побачити, що структура варти була не лише міською чи центральною, а охоплювала й транспорт, і кордони.

Цінними є й матеріали ГДА МВС України, де зберігаються накази та штатні розписи Державної варти. Вони дозволяють встановити чисельність особового складу, розміри фінансування, структуру департаментів. У поєднанні з протоколами Ради Міністрів ці джерела дають змогу реконструювати управлінську вертикаль.

Окремо слід відзначити збірники на кшталт «Свідчення очевидців: Українська Держава 1918», які поєднують документи, мемуари й публіцистику. Хоча їхній науковий апарат не завжди досконалий, проте вони мають велике значення для розуміння того, як діяльність варти сприймалася сучасниками. У цих матеріалах відображено амбівалентне ставлення суспільства: з одного боку - вдячність за наведений порядок, з іншого - підозра у репресивності та надмірній жорстокості.

Загалом архівні та документальні джерела дають можливість уникнути однобічності. Вони засвідчують, що охоронний апарат Гетьманату не був монолітно «каральним» чи «державотворчим», а являв собою складну систему, яка поєднувала різні функції. У нормативних актах домінує прагнення впорядкувати суспільство, у протоколах і наказах бачимо численні труднощі з реалізацією цих завдань, а в мемуарних та публіцистичних матеріалах - відображення громадського несприйняття. Саме у взаємодії цих груп джерел формується повна картина діяльності Державної варти.

Розглянуті джерела можна умовно поділити на чотири великі групи: нормативно-правові акти, мемуари та спогади, науково-історичні праці та архівні документи. Кожна з цих груп має власні сильні та слабкі сторони, а разом вони створюють повну картину діяльності Державної варти доби Гетьманату.

Нормативно-правові джерела (Статут Державної варти, закони, постанови Ради Міністрів, публікації у «Державному вістнику») відображають офіційний намір гетьманської влади сформувати ефективний охоронний апарат. Їхня перевага полягає у високій точності та чіткості викладу, адже ці документи мали регулятивний характер. Водночас вони демонструють ідеальну модель, тоді як у реальному житті її реалізація часто наштовхувалася на обмежені ресурси та суспільний спротив.

Мемуарні джерела (Скоропадський, Омелянович-Павленко, Удовиченко, а також збірники «Свідчення очевидців») дають змогу зрозуміти суб'єктивне сприйняття діяльності варти. Автори мемуарів часто оцінювали її крізь призму власного політичного досвіду та світогляду. Наприклад, Скоропадський акцентував на державотворчій функції, тоді як військові мемуаристи підкреслювали взаємодію варти з армією. Цінність цих джерел полягає у відображенні живих емоцій, однак вони потребують критичного прочитання, щоб уникнути упереджених висновків.

Наукові та енциклопедичні праці (Гай-Нижник, Тимошук, Хара, Сідак, Галушко та ін.) дозволяють поєднати факти з інтерпретаціями. У них уже здійснено відбір матеріалу, а автори, залежно від власних наукових підходів, надають різні пояснення ролі варти: від суто репресивної до державотворчої. Сучасні дослідження, особливо видані після 1991 року, відрізняються прагненням позбутися радянських стереотипів та розглянути гетьманський режим у європейському контексті. Цінність цієї групи джерел у тому, що вона дозволяє інтегрувати документальні дані в ширшу історіографічну картину.

Архівні документи (фонди ЦДАВО, регіональні архіви, матеріали МВС) є найціннішими для реконструкції конкретики. Вони дозволяють дослідникові відтворити не лише нормативний рівень, а й практичний вимір: щоденні накази, кадрові призначення, фінансове забезпечення, дисциплінарні справи. Ця група джерел забезпечує можливість уникнути однобічності, притаманної як нормативним актам, так і мемуарам.

У порівняльному вимірі ці джерела взаємодоповнюють одне одного. Нормативні акти демонструють ідеал, архіви - реальність, мемуари - суб'єктивне сприйняття, а наукові дослідження намагаються синтезувати все це в цілісну картину. Важливо, що лише в комплексі ці групи дають можливість зрозуміти феномен Державної варти як елементу державного апарату Гетьманату.

Отже, джерельна база показує, що Державна варта не була лише «репресивним органом», як це подавалося в радянській історіографії. Вона виконувала функції охорони громадського порядку, боротьби з криміналом і політичною нестабільністю, але водночас ставала інструментом зміцнення гетьманської влади. Її діяльність оцінювалася сучасниками неоднозначно, а наукова думка до сьогодні продовжує шукати баланс між розумінням варти як карального органу й як необхідного елементу державотворення.

Таким чином, джерельний комплекс, що складається з нормативних актів, мемуарів, архівів та наукових праць, формує багатовимірну основу для дослідження. Критичне використання цих матеріалів дозволяє відтворити не лише інституційну структуру Державної варти, але й суспільно-політичний контекст її функціонування у добу гетьмана Павла Скоропадського.

1.3 Методологія та методика дослідження за темою Державної варти Української держави

Методологічна основа даного дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності та всебічності, що забезпечують науковий характер реконструкції діяльності Державної варти Української Держави 1918 р. За-

стосування цих принципів дозволило розглядати систему охоронних органів Гетьманату в контексті політичних, соціальних та інституційних процесів доби, простежуючи її генезу, функціонування та трансформацію в умовах революційних подій 1917–1918 рр.

Принцип історизму передбачав аналіз Державної варти як інституції, що виникла у специфічному політичному середовищі короткотривалого, але структурно складного режиму Павла Скоропадського. Його застосування забезпечило вивчення діяльності варти у взаємозв'язку з органами державної влади, соціальними викликами, загрозами внутрішньої безпеки та боротьбою з революційним підпіллям. Дотримання цього принципу дозволило з'ясувати, як формувались нормативно-правові основи функціонування охоронного апарату, яким чином змінювались його повноваження та завдання залежно від політичної динаміки та силового протистояння у країні.

Принцип наукової об'єктивності став ключовим, оскільки історіографія Державної варти значною мірою позначена ідеологічними стереотипами радянського та еміграційного періодів. Робота з різномірними групами джерел - нормативно-правовими актами, мемуарами, періодикою, аналітичними працями радянських, пострадянських та сучасних авторів - дала можливість здійснити порівняльний аналіз і мінімізувати вплив політичних оцінок минулої епохи на інтерпретацію фактів. Принцип об'єктивності вимагав максимальної неупередженості в оцінці діяльності Державної варти, зокрема щодо її каральних заходів, практик забезпечення громадського порядку, взаємодії з іншими безпековими структурами та участі у протидії антидержавним рухам.

Принцип всебічності дозволив розглянути Державну варту як складову ширшої системи органів влади та безпеки Гетьманату, враховуючи її інституційні, соціальні, правові та політичні характеристики. Застосування цього принципу означало вивчення варти не лише як силової структури, а як інструмента державної політики, що функціонував в умовах державотворчих зусиль Гетьманату, протистояння із соціалістичним підпіллям та загострення

криміногенної ситуації.

Зазначені принципи були реалізовані через комплекс загальнонаукових, спеціально-історичних, конкретно-історичних та міждисциплінарних методів дослідження.

У групі загальнонаукових методів провідну роль відіграли:

- історичний метод, який забезпечив дослідження діяльності Державної варти у хронологічній послідовності, простеження етапів її становлення та реорганізацій;
- логічний метод, представлений аналізом і синтезом, індукцією та дедукцією, що дав можливість систематизувати різні групи джерел, узагальнювати положення історіографії, визначати внутрішню структуру та функції варти;
- системно-структурний метод, який дозволив розглянути Державну варту як елемент державного механізму, з'ясувати її місце у вертикалі виконавчої влади, її взаємодію з місцевою адміністрацією, військовими та спецслужбами.

Історіографічний аналіз застосовувався під час вивчення доробку радянських, пострадянських та сучасних дослідників, що дозволило виявити еволюцію підходів до оцінки Державної варти, визначити концептуальні домінанти та дискусійні аспекти. Це дало можливість порівняти інтерпретації О. Тимощук, який запропонував інституційну модель аналізу охоронного апарату, з висновками В. Сідака, що розглядав варту як складову контрольно-звідувальних структур та інструмент протиборства з революційним підпіллям.

Проблемно-хронологічний метод дав змогу структурувати матеріал відповідно до ключових етапів формування та діяльності Державної варти, розглядаючи окремі аспекти її функціонування - нормативно-правову базу, організаційну структуру, кадрове забезпечення, фінансування, практики роботи - у їхній послідовності та причинно-наслідкових зв'язках.

Специфіка обраної теми зумовила також застосування міждисциплінарних підходів.

У рамках історичної антропології та історії повсякденності було проаналізовано мемуари учасників та очевидців подій, що дозволило з'ясувати сприйняття населенням діяльності Державної варти, характер міжособистісних взаємодій між вартовими та місцевими громадами, мотиви поведінки представників охоронних структур у складних умовах політичної нестабільності.

Комплексний підхід, поєднання різнорідних методів і концептуальних підходів забезпечили всебічність реконструкції охоронного апарату Української Держави, дозволили зіставити документальні, мемуарні та історіографічні свідчення, виявити специфіку функціонування Державної варти та її роль у державотворчих процесах 1918 р.

У підсумку застосування зазначених принципів, методів та методологічних підходів забезпечило досягнення мети дослідження та реалізацію поставлених завдань, дозволивши сформулювати цілісне та науково обґрунтоване уявлення про місце і значення Державної варти в системі гетьманської влади та її діяльність в умовах політичної турбулентності періоду Гетьманату Павла Скоропадського.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРІОДУ ГЕТЬМАНАТУ СКОРОПАДСЬКОГО.

2.1. Передумови становлення Гетьманату. Політична система та державний устрій.

Починаючи розглядати період приходу до влади Скоропадського, варто почати, першочергово, сфокусуватись на його політичних та соціальних поглядах, його баченні України, як держави та його особистої думки, щодо прибічників та опонентів.

Павло Петрович Скоропадський родом з старинного козацького роду Скоропадських. Тому природній той факт, що Павло Петрович вважав себе українцем. Навчання в Петрограді та служіння в імператорській армії жодним чином не стерла розуміння свого етнічного походження, не мала негативний вплив на українські ідеї. Говорячи відверто, Скоропадський любив Росію з її кращої сторони, мову та літературу, проте, ніколи не погоджувався з думкою «України, в усіх її проявах, не існує». Він був твердо переконаний в існуванні української літературної мови, однак і вважав, що їй потрібне вдосконалення до прикладу в судовій справі. Розуміючи реалії в яких перебуває Україна, Павло Скоропадський визнавав необхідність росіян на державних посадах, але тільки з контексту того, що українські спеціалісти тільки формували свою спільноту і за браком своїх знань могли створити ще більше проблем, як це було в період Центральної Ради.

Опираючись на його працю «Скоропадський. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918» можна стверджувати – Павло Петрович завжди любив Україну в усіх її позитивних та негативних сторін, проте, умови за яких Гетьман був при владі, було неможливо одразу створити повноцінну незалежну державу.

Невдала внутрішня та зовнішня політика УЦР призвела до втрати популярності серед населення.

Прихід до влади Павла Скоропадського обумовлений цілою низкою об'єктивних та суб'єктивних факторів, що пов'язані з занепадом Центральної Ради. В Києві була організована акція полуботківців, які влаштували стрілянину. Це було зроблено з метою повалення Центральної Ради. Капкан мав оголосити себе Гетьманом, проте, в останій момент, не наважився. Акція мала більшовицький характер.

Події 1917 року, падіння Романових, вир революції – все це вказувало на факт того, що українство не плід фантазії, а реальність, якої потребують. У контексті українства варто згадати за знамениту українізації 34- го корпусу, яким керував Скоропадський. У «Спогадах» можна дізнатися про те на-

скільки відповідально поставився до цього питання Павло Петрович, адже він особисто приїздив до столиці аби дізнатися про настрої та те, що про це думає верхівка. Дійсно, спочатку у Скоропадського закрадалися сумніви щодо українізації полку, адже йшла війна, люди і так були деморалізовані, процвітало дезертирство. Часто доводилось виходити до військових з промовами і так званими «вмовленнями». Проте, ситуація вирішилась після після багаторазових вмовлянь Лавра Корнілова, що був ворогом більшовізму.

У «Спогадах» Скоропадський згадує:

«Я запропонував перетворити мій корпус на український... Це викликало схвальні відгуки серед солдат, які прагнули залишитися на службі, але не хотіли більше воювати за царську владу чи більшовиків» [33, с. 18].

Українізований корпус став фактично першим значним українським військовим формуванням регулярного типу. Він мав чітку структуру, підпорядкування, проводився переклад документації українською мовою, використовувалась нова символіка. Сам Скоропадський вважає цей досвід одним із перших прикладів реального державотворення у військовій сфері.

Однак відносини Скоропадського з Центральною Радою поступово загострювалися. Соціалістично налаштоване керівництво Ради з підозрою ставилося до генерала, який походив із дворянського роду і мав тісні зв'язки з царською армією. Зрештою, у грудні 1917 року він подав у відставку й відсторонився від справ.

Цей відхід, однак, виявився тимчасовим. Українізація корпусу під його керівництвом сформувала позитивне уявлення про Скоропадського в колах, які шукали сильного, але "свого" лідера - українця, патріота, але й державника-практика, здатного впоратися з розрухою.

Однак варто зауважити, що Центральна Рада, побоюючись зростання впливу Скоропадського та можливого авторитарного ухилу, поступово відсторонила його від командування. Це викликало у нього глибоке розчарування, що він прямо висловлює у мемуарах:

«Я відчував, що більше не потрібен. Рада не хотіла сильного війська - а значить, не хотіла сильної держави» [33, с. 22].

Саме з цього моменту Скоропадський починає дистанціюватися від політики Центральної Ради, водночас залишаючись активним учасником суспільно-військового життя, зокрема як почесний отаман Вільного козацтва та член українських військових з'їздів.

Протягом перших місяців 1918 року ситуація в Українській Народній Республіці стрімко погіршувалася. Попри формальну перемогу у війні проти більшовиків (завдяки Брест-Литовському миру та введенню військ Четверного союзу), внутрішня ситуація залишалася неконтрольованою. Центральна Рада, з її соціалістичною більшістю, ухвалювала популістські закони (наприклад, про соціалізацію землі), які викликали саботаж на місцях і невдоволення серед селян, власників і чиновництва.

На місцях діяла майже повна анархія: селяни займали поміщицьку землю, залізничне сполучення було розірване, у містах - голод, а на селі - повстанський рух. До того ж Рада не змогла організувати постачання продовольства для німецьких військ, що було її зобов'язанням за Брестським договором. Це викликало наростаюче роздратування німецького командування.

Паралельно на українську територію почали вступати німецькі та австро-угорські війська - офіційно як союзники, які допомагали відновити порядок та боротися з більшовиками, але фактично з власними інтересами. Їхнім головним завданням було забезпечення вивозу хліба та сировини до голодної Німеччини та Австро-Угорщини, які потерпали через воєнну блокаду.

Проте спроби співпраці з Центральною Радою виявилися безрезультатними. Німецьке командування дедалі більше розчаровувалося у її здатності забезпечити порядок. У «Спогадах» Скоропадський згадує, як самі німці зверталися до нього з пропозицією взяти участь у створенні нового уряду:

«Коли ситуація стала безнадійною, я отримав пропозицію від представників німецького командування - виступити з ініціативою формування нової влади» [33, с. 44].

Скоропадський не мав організаційної підтримки якоїсь великої партії, але його підтримали земельні кола, колишні військові, чиновники, частина української інтелігенції. Цю неформальну політичну групу згодом почали називати «Українською народною громадою».

Ключовими подіями, що безпосередньо передували гетьманському перевороту, були:

1.Продрозклад і селянські бунти: невдоволення серед селян, пов'язане з продовольчою політикою німців та Центральної Ради;

2.Загальне зубожіння міського населення: голод, безробіття, спекуляція;

3.Формальний колапс адміністрації: розпуск армії, відсутність поліції, неробоча судова система;

4.Слабкість Директоріального уряду УНР: чвари в уряді, втрата довіри в очах населення та іноземців.

У березні-квітні 1918 року німецьке і австро-угорське командування починає активний пошук альтернативи Центральній Раді. У той час виникають контакти з українськими консервативними середовищами - землевласниками, промисловцями, православним духовенством, які були незадоволені соціалістичним курсом УНР. Саме ці кола виступили ініціаторами Всеукраїнського хліборобського конгресу, що відбувся 29 квітня 1918 року в Києві.

На цьому з'їзді, в умовах фактичної підтримки німецької адміністрації та присутності кількох тисяч делегатів, Павло Скоропадський був обраний гетьманом України. Його кандидатура сприймалася як компромісна: український патріот, але не соціаліст, військовий із досвідом, відомий серед вояків та громадян.

«Мене обрали без боротьби. Ці люди не хотіли політики, вони хотіли порядку. Саме тому вони віддали мені довіру - і я її прийняв як обов'язок» [33, с. 44].

Одразу після проголошення Гетьманату до приміщення Центральної Ради було введено німецькі частини, а уряд УНР усунуто. Скоропадський видав Грамоту до всього українського народу, в якій проголосив створення Української Держави - правонаступниці УНР, але з новим державним устроєм.

Система влади, встановлена після перевороту, отримала назву Українська Держава. Її політична модель ґрунтувалася на принципах авторитаризму, персональної відповідальності та жорсткої централізації. Формально основу нової влади становили Закони про тимчасовий державний устрій України від 29 квітня 1918 року, згідно з якими гетьман мав виконавчу, законодавчу та судову владу.

У своїх спогадах Павло Скоропадський не приховує, що свідомо обрав монархічно-авторитарну модель держави як єдино можливу у тих умовах: "Я знав, що без дисципліни, без суворої вертикалі влади країна не встоїть. Тому я взяв всю повноту влади на себе" [33, с. 52].

Гетьман очолював уряд - Раду Міністрів, призначав та звільняв міністрів, а також мав право затвердження законів. Водночас, на думку самого Скоропадського, він прагнув поступового переходу до конституційного правління, зокрема планував скликання Сейму. Проте ці наміри так і не були реалізовані, передусім через військово-політичну нестабільність та опір з боку лівих політичних сил.

Одним з головних завдань нового режиму стало створення ефективної державної адміністрації, яка могла б діяти в умовах розвалу попередніх структур. Скоропадський згадує: "Вся стара адміністрація була в руїні. Нам довелося відновлювати її майже з нуля, часто з допомогою колишніх царських чиновників" [33, с. 60].

На місцях владу зосереджували губернські й повітові старости, які підпорядковувалися центру. Ці призначенці, як правило, не були політиками, а діяли як виконавці волі уряду. Адміністративна система наслідувала імперську модель, що дозволяло швидко відновлювати контроль на територіях, але водночас викликало невдоволення серед національно орієнтованої інтелігенції, яка бачила в цьому "російське повернення".

Особливої уваги гетьман приділяв відновленню армії та фінансової системи. Були започатковані перші кроки до формування українського війська на контрактній основі, створено Державний банк, розпочата грошова реформа.

Національне питання для Гетьманату мало специфічний характер. Хоча держава офіційно визнавала українську мову, культуру та історичну спадщину, реальна політика мала прагматичний характер. Скоропадський зазначав: "Я поважав українську справу, але розумів, що різкі кроки можуть призвести до розколу. Тому я діяв обережно, прагнучи стабільності" [33, с. 72].

Освітня політика Гетьманату передбачала українізацію шкіл і університетів, розширення мережі українських навчальних закладів. Одночасно з цим держава підтримувала приватну ініціативу, зокрема відновлення промисловості, аграрної сфери, залучення іноземного капіталу.

Таким чином, державна ідеологія Гетьманату поєднувала елементи національного відродження, консерватизму та прагматизму - що і стало причиною водночас часткової підтримки з боку інтелігенції та глибокого несприйняття з боку соціалістичних кіл.

Становлення Гетьманату було прямим наслідком політичної кризи, в яку потрапила Україна після революційних подій 1917 року. Глибокий управлінський вакуум, військова загроза, економічна руїна й соціальна анархія зумовили прихід до влади авторитарного режиму на чолі з Павлом Скоропадським. Його політична система спиралася на централізацію, особисту відповідальність і консервативний порядок, що дозволило на короткий період ста-

білізувати ситуацію в державі. Однак брак демократичної легітимації, слабкий контакт з масами та залежність від зовнішніх сил зробили цю конструкцію вразливою, що врешті й призвело до її краху в грудні 1918 року.

2.2. Соціально – економічний розвиток, культурна та освітня політика.

У період правління Павла Скоропадського Українська Держава постала перед завданням термінового відновлення економічного потенціалу, що був практично зруйнований війною, революційною боротьбою та розпадом Російської імперії. Незважаючи на короткий термін існування Гетьманату (квітень - грудень 1918 року), в його межах було здійснено спроби стабілізувати господарське життя, відновити порядок у сфері власності, забезпечити регулярне функціонування транспорту, торгівлі та банківської системи.

Одним із пріоритетів економічної політики Скоропадського стала аграрна реформа, яка базувалася на поверненні землі попереднім власникам - поміщикам. У той час, коли соціалістичні сили виступали за передачу землі селянам, Гетьманат, орієнтуючись на підтримку великих землевласників і промисловців, скасував закони Центральної Ради про соціалізацію землі. Це викликало гостре незадоволення серед селянства, яке очікувало справедливого перерозподілу землі, що спричинило напругу між владою та сільським населенням.

Разом з тим, завдяки німецькій підтримці, було відновлено функціонування залізничного транспорту, без якого господарське життя держави було б паралізованим. Гетьманський уряд прагнув налагодити експорт зерна та сільськогосподарських продуктів, що в умовах Першої світової війни мало значення не тільки для України, а й для Німеччини та Австро-Угорщини. Водночас така політика спричиняла зростання внутрішнього дефіциту та інфляції, адже значна частина продукції йшла за кордон.

Щодо промисловості, то тут ситуація була критичною. Частина підприємств простоювала, бо порушено було постачання сировини, інфра-

структуру знищено, робітники деморалізовані. Гетьманський уряд намагався запровадити контроль над підприємствами, повернути промисловість у руки власників, відновити її капіталістичну структуру, однак результати цих дій були обмеженими, з огляду на короткий термін правління та загальну соціальну нестабільність.

Не менш важливою була спроба стабілізувати грошову систему. В обігу одночасно перебували російські рублі, карбованці Центральної Ради, гетьманські банкноти та навіть гроші інших держав. Це створювало фінансовий хаос. Була спроба запровадити єдину національну валюту та стабілізувати інфляцію, однак повністю реалізувати цю політику не вдалося.

У своїх «Спогадах» Скоропадський неодноразово наголошував на тому, що «головним лихом був розклад країни знизу» [33, с. 85], тобто невміння населення пристосуватися до умов державного ладу, що вимагав дисципліни, праці, відповідальності. Це глибоке усвідомлення соціального занепаду та розпаду громадських зв'язків позначилося і на економічних процесах.

На рівні повсякдення економічне життя звичайного українця зазнавало глибоких потрясінь. Селяни - хоч і мали доступ до землі, особливо в центральних і південних районах - часто залишалися без насіння, техніки, добрив. Робітники - без зарплат, а інтелігенція - без стабільного джерела існування. Все це підточувало довіру до влади та створювало ґрунт для зростання революційних настроїв.

Таким чином, соціально-економічний розвиток Української Держави часів Гетьманату був складним і суперечливим. З одного боку, існували зусилля до стабілізації, відновлення і реформування, з іншого - глибока криза довіри між владою і народом, економічна дестабілізація, селянський спротив і політична нестабільність підривали всі позитивні починання.

Культурна політика Української Держави під проводом Павла Скоропадського відіграла важливу роль у формуванні національної ідентичності та зміцненні державного суверенітету. Вона реалізовувалась у складних умо-

вах війни, соціальної нестабільності й політичного протистояння, проте все ж мала низку виразних досягнень, які стали своєрідним культурним проривом після багатовікового імперського гніту.

Скоропадський, попри свою імперську військову кар'єру, з розумінням і повагою ставився до української культури. У «Спогадах» він наголошує: «Я завжди вважав, що українська культура має право на повноцінне життя. Вона багата, самобутня і несе в собі великі перспективи для національного відродження» [33, с. 109].

Одним із перших кроків гетьманської влади стало створення Української академії наук, яка була урочисто проголошена в листопаді 1918 року. Президентом УАН став академік Володимир Вернадський. Це був безпрецедентний крок: уперше в історії незалежної України на державному рівні було підтримано вчених, дослідників, організовано академічні інститути, розпочато розбудову національної наукової системи.

Також Гетьманат підтримував роботу національних музеїв, архівів, бібліотек, що мали на меті збереження української культурної спадщини. У Києві активно діяли Український історичний музей, Національна бібліотека, було організовано археографічну комісію. Значну увагу приділяли українознавчим дослідженням, зокрема вивченню народної творчості, фольклору, традиційної культури, що стало важливим у формуванні ідеї тяглості української державності.

Крім того, гетьманська влада підтримувала українське книговидання, яке зазнало помітного пожвавлення. Друкувалися праці з історії України, підручники для шкіл, переклади світової класики українською мовою. Відбувалося національне пробудження не лише серед інтелігенції, а й серед широких верств населення. Преса - «Державний вісник», «Нова Рада», «Україна» - стала рупором гетьманської культурної та освітньої політики.

Культурна політика Української Держави часів Павла Скоропадського посідала ключове місце в його намаганнях утвердити легітимність нової вла-

ди та сформувати національну ідентичність у межах самостійної держави. За умов, коли українське суспільство щойно почало звільнятися з-під тривалої колоніальної залежності, завданням гетьманського уряду було не лише відновлення економіки чи забезпечення порядку, а й національне, духовне, мовне відродження. Скоропадський розумів, що без сильної культури й мови неможливо збудувати справжню незалежну державу.

Однією з найпринциповіших складових культурної політики Гетьманату стала українізація державного життя, передусім через мову. Протягом тривалого часу, особливо в межах Російської імперії, українська мова зазнавала системного утиску - від Валуєвського циркуляру (1863) до Емського указу (1876), якими заборонялося видавати літературу українською мовою, навчати нею в школах, використовувати в офіційному діловодстві. Це призвело до значної маргіналізації української мови, перетворення її в очах багатьох на «селянську» чи навіть «непрестижну».

Павло Скоропадський, попри те що походив з родини, де спілкувалися переважно російською, мав повагу до української культури та визнавав право українців на повноцінне мовно-культурне життя. У «Спогадах» він зокрема зауважує:

У перші місяці гетьманування було впроваджено україномовне діловодство в усіх центральних органах влади. Відповідні циркуляри та накази вимагали ведення документації, судових і адміністративних справ українською мовою. Усі державні установи, в тому числі губернські та повітові органи, мали переходити на українську як мову офіційного спілкування. Це був крок безпрецедентний, адже уперше в новітній історії українська мова дістала державний статус.

Водночас, українізація не була радикальною, що відрізняло її від пізніших більшовицьких експериментів. Скоропадський наголошував на поступовості та компромісі - визнаючи, що значна частина чиновництва, особливо в Києві, Харкові, Одесі, лишалася російськомовною, і різкий примус до мови

міг спричинити саботаж. Проте, з культурно-освітнього боку, українізація підтримувалася всіляко - на це працювали школи, преса, видавництва.

Варто відзначити роль української преси. Газети «Державний Вісник», «Україна», «Нова Рада» публікували матеріали виключно українською. Підтримувалося українське книговидання - держава фінансувала друк підручників, художньої літератури, фольклору, перекладів класичних творів з інших мов. Завдяки цьому відбулося відновлення довіри до мови як носія інтелектуальної й елітарної функції. Українська мова поверталась у міста, до освічених кіл, вона ставала мовою науки, освіти, публічного дискурсу.

Окремо варто згадати про шкільну політику, яка була тісно пов'язана з розвитком мови (детальніше - у підрозділі 2.3). У 1918 році близько 1500 шкіл було переведено на українську мову навчання. Було підготовлено нові підручники, започатковано програми з підвищення кваліфікації для вчителів, які не володіли українською в належному обсязі. Саме через систему освіти мова поверталася до молодого покоління, що формувало основу національної інтелігенції.

Ще однією важливою ініціативою стало створення Української академії наук, у якій дослідження велися й українською мовою. Наукова термінологія почала розвиватися та нормалізуватись - це дало старт новій фазі становлення мови не лише як побутової, а й академічної.

Таким чином, культурна політика Павла Скоропадського базувалася на ідеї м'якої, поступової, але цілеспрямованої українізації. Вона не будувалася на примусі, а навпаки - на заохоченні, наданні простору для зростання, а також - на глибокій повазі до національної спадщини. Мова в цей період стала не лише засобом спілкування, а й символом державної гідності, самобутності та незалежності.

У культурній політиці відчувалася чітка ідея: створити національну державу з глибоким корінням у традиції, але з модерною, освіченою елітою, яка була б здатна вести Україну в ногу з європейськими народами. Саме тому

велику увагу приділяли формуванню естетичних смаків, розвитку театрів, художніх шкіл, музичних інституцій. У Києві активно діяли Український національний театр під керівництвом Миколи Садовського, оркестри, хори, капели, що в умовах державної підтримки переживали справжній ренесанс.

Скоропадський бачив культуру не як прикрасу державності, а як її духовний фундамент. Усе це, попри обмежені ресурси, короткий час і несприятливі політичні обставини, свідчить про глибоке усвідомлення ролі культури в побудові нації. Як зазначає сам гетьман: «Без культури не буде й держави. Це її душа» [33, с. 117].

2.3. Зовнішня політика Гетьманату.

Період гетьманування Павла Скоропадського займає особливе місце в українській історії - не лише завдяки надзвичайній насиченості подіями, а й через унікальність політичної ситуації, в якій довелося діяти цьому державному діячеві. Українська Держава, проголошена у квітні 1918 року, виникла не у вакуумі, а в надзвичайно складному міжнародному та внутрішньому контексті, коли наслідки Першої світової війни, крах імперій та хвиля революцій докорінно змінювали карту Європи.

Свою владу Скоропадський отримав не внаслідок тривалого визвольного руху чи стійкого політичного процесу, а внаслідок швидкого державного перевороту, підтриманого німецькими військовими силами. Саме це з самого початку визначало певну специфіку його зовнішньополітичної орієнтації: Українська Держава опинилася в ситуації, коли необхідно було, з одного боку, скористатися перевагами підтримки потужного союзника, а з іншого - уникнути повного перетворення на його політичний сателіт.

Спогади Павла Скоропадського, написані вже після падіння його режиму, дозволяють глибше зазирнути в логіку тих рішень, які формували зовнішню політику Української Держави. У них гетьман не лише описує події, а й пояснює, чому обирав саме ті чи інші кроки, якими були його стратегічні пріоритети, які дипломатичні методи він застосовував.

Одним із наріжних каменів зовнішньої політики Скоропадського був Брест-Литовський договір, укладений ще Центральною Радою. Хоча він не брав участі в його підписанні, саме цей документ визначив правове та дипломатичне становище України у весняно-літній період 1918 року. Як зазначає сам гетьман, договір відкрив для України двері у світ міжнародної дипломатії, адже закріпив її визнання Німеччиною та Австро-Угорщиною [33, с. 112].

Проте визнання мало свою ціну. Німеччина, яка на той момент фактично контролювала військову та економічну ситуацію в Україні, швидко перетворилася з партнера на домінуючого гравця у внутрішніх справах держави. Її вимоги стосувалися насамперед постачання зерна та сировини для потреб фронту. Скоропадський визнає, що йому доводилося йти на серйозні поступки, зокрема погоджуватися на економічні угоди, які обмежували можливості самостійної торгівлі, адже від німецької військової присутності безпосередньо залежала безпека країни [33, с. 148–150].

Водночас гетьман намагався зберегти простір для внутрішньої автономії. Особливо це стосувалося військової організації: він прагнув створити власну армію, яка не була б повністю підпорядкована німецькому командуванню. Ця спроба частково вдавалася, але весь час балансувала на межі дозволеного Берліном.

Серед зовнішньополітичних пріоритетів Скоропадського кримське питання займало особливе місце. У Спогадах він безапеляційно заявляє: «Крим повинен належати Україні» [33, с. 203]. Для нього це не було просто територіальним питанням - Крим він сприймав як важливий стратегічний вузол, який визначав безпеку всього південного напрямку та доступ до Чорного моря.

Гетьман чудово усвідомлював, що контроль над Кримом означав би контроль над Чорноморським флотом і ключовими морськими комунікаціями. Водночас він розумів і складність цього завдання: на півострів претендували

різні політичні сили, від кримських татарських національних лідерів до Туреччини, яка бачила його у своїй сфері впливу.

Попри потенційний конфлікт, Скоропадський уникав прямого воєнного втручання. Він обрав тактику дипломатичного тиску та переконання, намагаючись довести партнерам, що інтеграція Криму до України вигідна й для них. Він допускав різні форми цього приєднання - від широкої автономії до повного адміністративного включення, але категорично відкидав будь-яку можливість втрати українського суверенітету над півостровом [33, с. 204–205].

Попри залежність від Німеччини, Скоропадський не обмежувався лише одним зовнішньополітичним напрямом. Він намагався створити ширший спектр міжнародних зв'язків, розуміючи, що геополітична ситуація може змінитися будь-якої миті.

Відносини з Румунією мали як економічний, так і територіальний характер. Гетьман прагнув урегулювати суперечки навколо Південної Бессарабії, пропонуючи компроміси, які могли б задовольнити обидві сторони.

Особливі надії він покладав на союз із Кубанню. У Спогадах він описує ідею створення фактичного військово-політичного блоку з козацькими регіонами на півдні Росії для протидії більшовицькій експансії [33, с. 217–219]. Це, на його думку, могло б зміцнити українські позиції та створити бар'єр на південному сході.

Ще одним напрямом була обережна робота з Антантою. Скоропадський підтримував контакти з її представниками, хоча розумів, що їхні інтереси в регіоні часто не збігаються з українськими. Його розрахунок полягав у тому, що у випадку поразки Центральних держав Антанта могла б визнати Україну та підтримати її в боротьбі з більшовизмом [33, с. 220–223].

Скоропадський вирізнявся обережним і прагматичним підходом до дипломатії. Він уникав різких рухів, не схилявся до ультиматумів, віддаючи перевагу поступовому переконанню співрозмовників. У Спогадах помітно, як

він намагається будувати аргументацію не на емоціях, а на логіці та спільній вигоді.

Його стиль передбачав ведення паралельних переговорів з різними силами, щоб не допустити втрати альтернативних каналів впливу. Так, одночасно зі співпрацею з Німеччиною він підтримував контакти з Антантою, хоча й робив це вкрай обережно, аби не викликати підозр у союзника.

Проте ця багатовекторність мала й слабкі сторони. Коли восени 1918 року стало очевидно, що Центральні держави програють війну, він зробив ризикний розворот у бік федерації з небільшовицькою Росією [33, с. 254–256]. Цей крок, задуманий як рятівний, обернувся політичною катастрофою: значна частина українського суспільства сприйняла його як зраду ідеї самостійності, що стало одним із факторів падіння Гетьманату.

Зовнішня політика Павла Скоропадського - це постійне балансування між прагненням зберегти державну незалежність і необхідністю пристосуватися до вимог сильніших партнерів. Вона була багатовекторною, але водночас залежною від конкретних політичних реалій.

Гетьман виявив себе як дипломат, здатний мислити стратегічно, розраховувати кілька кроків наперед і шукати компроміси, що відповідали б інтересам України. Однак швидкоплинність міжнародної ситуації, поразка головного союзника та внутрішні суперечності призвели до того, що ця політика не мала часу дати стабільні результати.

Спогади Павла Скоропадського дають можливість побачити не лише формальну сторону його дипломатії, але й внутрішній світ політичного діяча, який намагався діяти у винятково складних умовах, роблячи вибір між різними, часто взаємовиключними, варіантами майбутнього України.

2.4. Причини падіння Української держави.

Історія Української Держави 1918 року є одним із найяскравіших і водночас найтрагічніших епізодів державотворчих процесів в Україні у першій половині ХХ століття. Постать гетьмана Павла Скоропадського займає в ній

особливе місце - він залишив по собі складну, суперечливу й багатогранну спадщину, яка й досі викликає активні дискусії серед істориків. Його правління було коротким - лише з 29 квітня по 14 грудня 1918 року, але насиченим подіями, що встигли докорінно змінити політичний ландшафт країни.

На момент приходу Скоропадського до влади Україна перебувала у надзвичайно складних умовах. Щойно завершився період Центральної Ради, відзначений спробами демократичного парламентаризму та широкого національного відродження, але водночас і хаосом у системі управління, економічним занепадом та браком міцної армії. Паралельно тривала Перша світова війна, і доля України тісно перепліталася з перебігом міжнародних подій. Брест-Литовський мирний договір, підписаний у березні 1918 року, відкрив двері для приходу в Україну військ Німеччини та Австро-Угорщини, які формально були союзниками, але насправді переслідували власні економічні й стратегічні інтереси.

Саме за допомогою цих сил і відбувся гетьманський переворот. Павло Скоропадський, спираючись на підтримку військових, частини старої адміністрації та консервативно налаштованих верств суспільства, встановив авторитарний режим, який отримав назву Українська Держава. Його курс від самого початку відрізнявся від політики Центральної Ради: він робив ставку на сильну виконавчу владу, порядок і централізацію, вважаючи, що це єдиний спосіб врятувати країну від анархії та більшовицької загрози.

Втім, уже з перших тижнів правління закладалися ті суперечності, які згодом стали причинами краху гетьманату. Як свідчать Спогади самого Скоропадського, він чудово усвідомлював небезпечне становище, у якому опинилася його влада, але часто не мав ані достатніх ресурсів, ані часу, щоб виправити ситуацію [33, с. 110–113].

Найпомітнішою і водночас фатальною рисою Української Держави була її майже повна військова залежність від німецьких та австро-угорських сил. Скоропадський не приховує у Спогадах, що без їхньої допомоги захо-

плення влади 29 квітня 1918 року було б неможливим. Війська Центральних держав виконували роль гаранта стабільності, а подекуди - й головного інструмента забезпечення порядку на місцях.

Проте ця залежність мала свою зворотну сторону. Українська Держава фактично не мала власної армії, здатної самостійно захистити уряд від внутрішніх і зовнішніх загроз. У момент, коли поразка Німеччини у Першій світовій війні стала очевидною, вся конструкція гетьманського режиму почала хитатися. Восени 1918 року німецькі та австро-угорські війська почали поступово залишати Україну, і гетьманат опинився у вакуумі безпеки, який швидко заповнили опозиційні сили.

Скоропадський згадує, що до останнього сподівався на якусь форму домовленості з новими політичними центрами сили в Європі, але події розвивалися надто стрімко, щоб він міг встигнути адаптуватися [33, с. 190–192].

Другою важливою причиною падіння гетьманату була його вкрай обмежена соціальна база. Скоропадський свідомо робив ставку на заможні верстви населення - великих землевласників, промисловців, представників старої адміністративної еліти, а також на частину офіцерського корпусу, орієнтованого на порядок та ієрархію.

Проте така політика відштовхувала найбільшу за чисельністю групу населення - селянство. Відновлення права поміщиків на землю, проведене гетьманським урядом, стало для селян сигналом повернення до довоєнних порядків, проти яких вони боролися у 1917 році. Як зазначає сам Скоропадський, він розглядав це не як реставрацію старого ладу, а як єдиний шлях стабілізації аграрного сектору [33, с. 165–167]. Однак для більшості селян такий аргумент був неприйнятним.

Результатом стало масове невдоволення, яке легко підхопили й очолили опозиційні сили. Селянські повстання та розбійницькі загони, що знову активізувалися восени 1918 року, стали однією з передумов швидкого падіння гетьманської влади.

Однією з найбільш суперечливих сторінок у правлінні Скоропадського стала його політика щодо національної ідеї. На відміну від діячів Центральної Ради, він не був ідеологом українського націоналізму у радикальній формі. Скоропадський бачив державність радше як інструмент збереження порядку та культурного розвитку, ніж як самоціль, і не приховував свого тяжіння до традицій Російської імперії.

Кульмінацією цього стала подія 14 листопада 1918 року, коли гетьман оприлюднив “Грамоту про федерацію з небільшовицькою Росією” [33, с. 254–256]. Зроблено це було з метою заручитися підтримкою білогвардійських сил та потенційно - Антанти. Але результат виявився протилежним: значна частина української інтелігенції, військових і навіть поміркованих прихильників гетьмана сприйняли це як відмову від незалежності.

Як наслідок, “федеративний маніфест” фактично відштовхнув від Скоропадського навіть тих, хто був готовий терпіти його авторитаризм заради стабільності.

До кінця 1918 року опозиційні сили були вже добре організовані. Директорія на чолі з Володимиром Винниченком та Симоном Петлюрою змогла створити широку коаліцію, до якої увійшли соціалістичні партії, селянські загони, робітничі організації та частина українського війська.

Повстання, розпочате Директорією, збіглося в часі з евакуацією німецьких військ і швидко набуло розмаху. Без зовнішньої військової підтримки та без сильної власної армії гетьманат не мав шансів на успішну оборону. Падіння Києва у грудні 1918 року стало лише питанням часу.

На міжнародній арені гетьманат виявився ізольованим. Для держав Антанти він залишався маріонетковим утворенням, створеним за підтримки Німеччини. Після поразки Центральних держав Скоропадський втратив будь-яку легітимність в очах нових переможців.

Його спроби швидко переорієнтувати зовнішню політику та заручитися підтримкою через федерацію з Росією були сприйняті як запізнілі та мало-

переконливі. У підсумку, він опинився у ситуації, коли не мав жодного сильного зовнішнього союзника, здатного надати військову чи економічну допомогу.

Падіння Української Держави Павла Скоропадського стало наслідком комбінації внутрішніх і зовнішніх чинників. Зовнішня залежність від Німеччини та Австро-Угорщини, конфлікт із селянством, помилкові політичні сигнали, активізація організованої опозиції та міжнародна ізоляція - усе це склалося у єдину кризу, яка восени 1918 року переросла у швидкий колапс гетьманату.

Як видно зі Спогадів, Скоропадський добре розумів, що його влада тримається на хиткому фундаменті, але швидкість і масштаб змін після завершення Першої світової війни зробили будь-які спроби врятувати режим приреченими. Історія його правління стала яскравим прикладом того, як навіть сильна, здавалося б, централізована влада може впасти, коли втрачає підтримку і ззовні, і зсередини.

РОЗДІЛ 3. ДЕРЖАВНА ВАРТА ЯК ОХОРОННА СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

3.1. Передумови створення Державної варти, організаційна структура та функції.

Особливе місце у вивченні охоронних структур періоду Української Держави займає «Статут Державної варти», ухвалений Радою Міністрів 9 серпня 1918 р. і опублікований у «Ведомостях Харьковщины». Документ мав на меті регламентувати діяльність варти як головного інституту публічного порядку і водночас механізму забезпечення політичної стабільності режиму Павла Скоропадського. Він складався з низки розділів, які визначали як організаційну структуру, так і компетенцію варти, підпорядкування її Міністерству внутрішніх справ та взаємодію з іншими державними органами.

У першій частині статуту окреслювалося місце варти у системі влади. Варта визначалась не лише як інструмент охорони порядку, а й як каральний апарат, покликаний протидіяти будь-яким проявам соціальної непокори. Особливістю було відновлення багатьох принципів функціонування колишньої царської поліції - чітка ієрархія, вертикаль підпорядкування, акцент на превентивному контролі. На відміну від демократичних засад народної міліції періоду Центральної Ради, тут домінувала концепція «силового стримування» та суворої дисципліни.

Друга частина статуту регулювала структуру варти: від центрального управління у Києві до місцевих відділів у губерніях, повітах і містах. Така система була фактично калькою імперських адміністративних моделей, проте доповнювалася певними новаціями, зокрема правом варти вести слідство у справах проти державного порядку. Це робило її не просто поліцейським органом, а своєрідним «політико-каральним апаратом».

Третя частина визначала функції варти: охорона громадського порядку, запобігання злочинності, боротьба з «політичними заворушеннями», контроль за пересуванням населення, нагляд за транспортними шляхами та

стратегічними об'єктами. Особливо підкреслювалась роль варти у «зміцненні державної дисципліни», що відображало авторитарний характер гетьманського режиму.

Важливим було й те, що статут передбачав тісну співпрацю з військовими структурами та можливість оперативного залучення варти до боротьби з повстанськими загонами. Це підтверджується практикою використання охоронних підрозділів у Волинській та Київській губерніях, про що пишуть у своїх дослідженнях І. Гуцалюк та О. Тимошук. Таким чином, Державна варта була інструментом не лише поліцейського, а й військово-політичного контролю.

У ширшому контексті «Статут» слугує яскравим свідченням прагнення гетьманської адміністрації відновити «порядок і стабільність» через повернення до традиційних, майже монархічних моделей поліцейського управління. Його ухвалення стало водночас спробою легітимізувати владу Скоропадського через правові механізми.

Порівняння Державної варти з іншими охоронними органами українських державних утворень початку ХХ століття дає можливість краще оцінити її специфіку.

Так, народна міліція УНР, створена ще Центральною Радою, мала протилежну ідеологічну основу. Вона формувалася на добровільних засадах і мала відображати «волю народу до самоорганізації». Проте відсутність дисципліни, розмиті повноваження та брак професійних кадрів перетворили її на слабкий інструмент влади. На відміну від варти, що мала централізовану структуру, міліція УНР була децентралізованою і фактично некерованою, що стало однією з причин її неефективності [40, с. 12].

У ЗУНР ситуація була іншою: тут охоронні функції виконувала «Варта ЗУНР», яка поєднувала в собі елементи народної міліції та військової жандармерії. Її організація багато в чому залежала від військових потреб, оскільки ЗУНР перебувала у стані війни з Польщею. У результаті варта ЗУНР мала

менше поліцейських, а більше мобілізаційно-військових функцій. У цьому аспекті гетьманська варта виглядала більш «класичною поліцією» з елементами політичної функції, тоді як ЗУНРівська варта - військово-охоронним формуванням.

Особливий інтерес становить також порівняння з жандармерією Польщі, яка діяла на суміжних територіях і на досвід якої орієнтувалися деякі підрозділи варти в Західній Україні [8, с.4]. Тут простежується прагнення адаптувати європейські практики силового управління до українських умов.

Таким чином, у порівняльному вимірі Державна варта була найбільш централізованою, законодавчо оформленою та функціонально розгалуженою структурою серед усіх охоронних органів українських державних утворень 1917–1919 років. Її головною відмінністю було те, що вона виступала опорою авторитарного режиму Скоропадського, тоді як міліція УНР і варта ЗУНР були радше допоміжними органами революційної влади.

Волинь у період гетьманату Павла Скоропадського стала своєрідним випробувальним майданчиком для Державної варти. По-перше, регіон мав особливе геополітичне значення: це прикордоння з Польщею, територія з активним селянським рухом та складною етнічною структурою. По-друге, саме тут найбільше проявилася взаємодія Державної варти з австро-німецькими окупаційними військами, які фактично забезпечували стабільність режиму.

За дослідженням І. Гуцалюк («Особливості діяльності Державної Варти у Західній Волині»), у Луцьку й повітових центрах було створено локальні підрозділи варти, які мали чітку вертикальну залежність від губерньського управління. Варта отримувала повноваження не лише контролювати громадський порядок, а й проводити каральні заходи проти селянських виступів. Значна частина її функцій була спрямована на «заспокоєння села», тобто запобігання повстанням і реквізиціям, що часто супроводжувалися жорсткими репресіями.

Особливість діяльності варти у Волині полягала в тісному контакті з німецькими військовими частинами. Офіційно вони не втручалися в місцеве управління, однак на практиці варта діяла як допоміжний орган окупаційних сил. Зокрема, під час придушення повстання у Ківерцівському повіті варта виконувала функції провідника, забезпечувала арешти, збір інформації та транспорт затриманих, тоді як каральні акції проводилися німецькими військами.

Не менш важливим було й те, що Волинь стала одним із перших регіонів, де варта почала виконувати політичні функції. До завдань входив нагляд за діяльністю українських партій, особливо соціалістичного спрямування, а також за місцевими осередками польських організацій. Таким чином, варта у Волині була інструментом не лише підтримання порядку, а й політичного контролю.

Ці функції формували подвійне ставлення місцевого населення до варти. З одного боку, її працівники були необхідні для боротьби зі злочинністю, яка справді зросла після війни та революції. З іншого - через участь у репресіях проти селян і симпатиків УНР, варта сприймалася як «чужа сила», тісно пов'язана з окупантами. Саме ця подвійність зумовила її вразливість восени 1918 року, коли вибухнуло повстання проти гетьмана.

У результаті можна зробити висновок, що у Волині Державна варта функціонувала передусім як політико-каральний орган, доповнюючи військову присутність німців та австрійців. Вона стала прикладом «гібридної поліції», яка поєднувала класичні функції охорони порядку з політичними репресіями.

Київ як столиця гетьманської Української Держави 1918 року був центральним осередком діяльності Державної варти. Саме тут зосереджувалося головне управління, розташовувалися провідні департаменти Міністерства внутрішніх справ, і саме у Києві відбувалося найбільш чітке втілення положень «Статуту Державної варти».

Організаційно київська варта поділялася на кілька рівнів: центральне губернське управління, міську варту, а також численні районні та квартальні відділи. За структурою вона відтворювала стару імперську модель міської поліції, однак у нових умовах мала значно ширші повноваження. Згідно з архівними документами [ЦДАВО, ф. 582, оп. 1], варта у Києві відповідала не лише за забезпечення громадського порядку, а й за контроль над політичним життям міста.

Особливе місце у діяльності київської варти посідала політична розвідка і контррозвідка. Як зазначає В. Сідак у монографії «Контррозвідка останнього гетьмана», київський департамент варти активно займався виявленням антигетьманських організацій, серед яких особливу небезпеку становили українські соціалістичні партії та підпільні осередки більшовиків. Варта мала власну агентурну мережу, яка здійснювала спостереження за студентськими гуртками, профспілками, громадськими організаціями.

Надзвичайно важливим напрямком роботи було забезпечення безпеки гетьмана Скоропадського та його уряду. Як засвідчує П. Гай-Нижник [4, с. 40], варта входила до складу ширшої охоронної системи столиці, яка включала також військові підрозділи і особисту охорону гетьмана. Завдяки цьому Київ став своєрідною «фортецею режиму», де будь-які виступи жорстко придушувалися ще на етапі організації.

Проте, попри розгалужену структуру, київська варта мала низку проблем. По-перше, кадрові питання: значна частина працівників була колишніми поліцейськими Російської імперії, які сприймали нову владу радше як тимчасову. Це породжувало низьку мотивацію та корупційні зловживання. По-друге, негативне ставлення населення: мешканці столиці часто ототожнювали варту з окупаційною адміністрацією, оскільки її діяльність була тісно пов'язана з німецькими військовими.

Яскравим прикладом цього є події літа 1918 року, коли у Києві відбулися студентські заворушення проти німецької присутності. Варта діяла ра-

зом із військовими патрулями, проводячи масові арешти та обшуки. Ці дії посилили образ варти як інструменту політичного терору.

Водночас у місті варта відігравала й класичну поліцейську роль. Вона контролювала вуличний порядок, регулювала торгівлю, боролася зі зростанням криміналітету. У повоєнному Києві з його десятками тисяч демобілізованих солдатів, численними біженцями та економічною кризою це завдання було надзвичайно актуальним. Проте ефективність була різною: у центральних районах нагляд підтримувався суворіший, тоді як на околицях (зокрема в Шулявці чи Деміївці) злочинність залишалася високою.

Таким чином, київська варта стала прикладом поєднання класичних функцій поліції та специфічних політичних завдань, характерних для авторитарних режимів. Вона водночас охороняла порядок і виступала як репресивний апарат, що придушував будь-яку опозицію. Це робило її ключовим елементом державної машини, але й прирікало на ворожість з боку значної частини суспільства.

Поділля у 1918 році стало одним із найбільш проблемних регіонів для гетьманської адміністрації. Причина полягала у специфіці соціальної структури: переважна більшість населення складалася з селянства, яке вороже ставилося до політики гетьмана, особливо до відновлення поміщицького землеволодіння. У цих умовах Державна варта на Поділлі змушена була виконувати подвійне завдання - охорону громадського порядку та придушення селянського руху, що часто набував форм збройних виступів.

Організаційно в губернському центрі Кам'янці-Подільському діяло губернське управління варти, підпорядковане київському центральному апаратові Міністерства внутрішніх справ. Йому підлягали повітові відділи у Проскурові, Вінниці, Літині, Ямполі та інших містах. Вони мали досить обмежені ресурси: штат співробітників у повітових відділах рідко перевищував 50–60 осіб, що було недостатньо для контролю за великими територіями.

Найважливішим напрямком діяльності варти на Поділлі було боротьба з повстанським рухом. Улітку 1918 р. регіон охопила хвиля селянських виступів, найвідомішим з яких стало повстання у Літинському повіті. Варта брала участь у каральних експедиціях спільно з німецькими та австро-угорськими військами. Її роль полягала у зборі інформації про ватажків, складанні списків підозрюваних, проведенні арештів. Функції «силового ядра» при цьому виконували німці, тоді як варта була органом, що забезпечував правову та адміністративну сторону репресій.

Як зазначає О. Тимошук (40, с.45], на Поділлі варта фактично перетворилася на інструмент придушення селянських виступів, що суттєво відрізняло її від діяльності у Києві, де більший акцент робився на політичному нагляді. Це пояснюється тим, що для уряду Скоропадського головною загрозою в губернії була не опозиція інтелігенції, а масові виступи селян.

Водночас варта на Поділлі виконувала і класичні функції поліції. Вона займалася охороною торгівлі на ярмарках, розслідуванням кримінальних справ, боротьбою з бандитизмом, який особливо поширився на тлі демобілізації та загального занепаду економіки. Проте через обмежені ресурси ефективність цієї діяльності була невисокою. Як свідчать архівні документи [ЦДАВО, ф. 1854, оп. 1], у ряді повітів варта часто не могла самостійно впоратися навіть із дрібними заворушеннями, звертаючись по допомогу до військових.

Особливу складність створювало подвійне підпорядкування: формально варта підлягала губернському комісару МВС, але на практиці залежала від військового командування німецьких гарнізонів. Це породжувало ситуацію, коли варта виступала швидше як допоміжна структура окупаційних військ, ніж як самостійний правоохоронний орган.

У результаті діяльність варти на Поділлі створила у населення вкрай негативний образ цієї інституції. Якщо у Києві варта хоча б частково сприймалася як елемент міської поліції, то на селі вона асоціювалася пере-

дусім із каральними акціями. Цей фактор значною мірою пояснює, чому восени 1918 р., коли почалося антигетьманське повстання, більшість підрозділів варти на Поділлі була швидко розгромлена або перейшла на бік повстанців.

Таким чином, у Подільській губернії Державна варта виконувала функції радше карально-репресивного апарату, ніж класичного правоохоронного органу. Її діяльність тут відрізнялася від київської моделі більшою орієнтацією на придушення селянських виступів і тіснішою інтеграцією з окупаційними військами.

Харківська губернія у 1918 році стала одним із найбільш стратегічно важливих регіонів Української Держави. Вона межувала з територіями, що контролювалися більшовиками, а сам Харків залишався великим індустріальним та залізничним вузлом, через який проходили комунікації між центральною та східною Україною. У цих умовах Державна варта на Харківщині отримала особливий статус і завдання, які суттєво відрізнялися від діяльності у Києві чи на Поділлі.

Організаційно в губернському центрі діяв губернський комісар внутрішніх справ, при якому існувала Губернська управа Державної варти. Вона координувала діяльність повітових управлінь (у Богодухові, Ізюмі, Куп'янську, Валках та інших повітових містах). На відміну від Поділля, де варта була малочисельною і слабо озброєною, на Харківщині підрозділи мали кращу матеріальну базу, зокрема завдяки підтримці німецького командування, яке розташувало у Харкові потужний гарнізон.

Основною функцією варти в регіоні була контррозвідувальна діяльність і боротьба з більшовицьким підпіллям. Як зазначає В. Сідак [32, с. 95], саме у Харкові концентрувалася значна частина більшовицьких агентів, які координували диверсії на залізниці та організацію страйків на заводах. Державна варта, тісно співпрацюючи з німецькою військовою контррозвід-

кою, проводила арешти підозрюваних, здійснювала нагляд за робітничими організаціями, конфісковувала нелегальну літературу.

Водночас варта виконувала і класичні поліцейські функції - патрулювання вулиць, охорону підприємств, боротьбу з криміналітетом. Однак специфіка Харкова як великого промислового центру змушувала концентрувати зусилля на робітничому питанні. Влада остерігалася страйків, які могли перерости у збройні виступи. У цьому контексті варта часто застосовувала жорсткі методи: розгін демонстрацій, арешти профспілкових активістів, контроль за діяльністю заводських комітетів.

Важливим завданням харківських підрозділів була також охорона залізничних комунікацій. Через Харків проходили стратегічні лінії на Донбас, Полтаву та Катеринослав, і саме на цих напрямках діяли більшовицькі партизанські загони. Варта спільно з німецькими військами організовувала патрулі на станціях, перевірку вантажів, запроваджувала обов'язкову реєстрацію пасажирів. З архівних матеріалів [ЦДАВО, ф. 582, оп. 1] відомо, що у липні 1918 р. було затримано кілька груп більшовицьких диверсантів, які намагалися вивести з ладу залізничні вузли.

Проте діяльність варти на Харківщині не була однозначно успішною. Незважаючи на арешти й репресії, більшовицьке підпілля зберігало вплив, особливо серед робітників. Більше того, жорсткі заходи викликали відверте невдоволення місцевого населення. На відміну від Поділля, де варта асоціювалася з боротьбою проти селянства, у Харкові вона сприймалася передусім як інструмент придушення робітничого руху. Це підривало її авторитет і призводило до масових випадків саботажу.

Ще однією проблемою було подвійне підпорядкування. Як і в інших регіонах, варта залежала від Міністерства внутрішніх справ, але на практиці перебувала під сильним впливом німецького військового командування. Це призводило до того, що харківські вартові нерідко виконували завдання, які виходили за межі їхніх повноважень - від охорони складів і підприємств, що

належали німецьким фірмам, до участі у військових каральних акціях проти більшовицьких загонів у передмістях.

У результаті восени 1918 р., коли почалося повстання Директорії, більшість підрозділів варти на Харківщині виявилася деморалізованою. Частина співробітників перейшла на бік повстанців, інші втекли, побоюючись розправи з боку більшовиків. Це показує, що попри всі спроби створити ефективний правоохоронний апарат, у прикордонному регіоні, де діяли сильні соціальні та політичні протиріччя, варта виявилася не здатною виконати свої стратегічні завдання.

Таким чином, на Харківщині Державна варта набула рис політично-карального органу, головним завданням якого була боротьба з більшовицьким підпіллям і контроль за робітничим рухом. Це суттєво відрізняло її від діяльності у Києві чи на Поділлі, демонструючи регіональну специфіку функціонування апарату внутрішньої безпеки Української Держави.

Загалом діяльність Державної варти у різних регіонах України відображала складність і суперечливість гетьманського режиму. Варта намагалася поєднати функції класичної поліції та політичної охорони, проте в умовах війни, соціальних заворушень і зовнішнього тиску вона дедалі більше перетворювалася на репресивний апарат, який виконував завдання збереження влади, а не служіння суспільству. Саме ця риса значною мірою визначила її подальшу долю: з падінням гетьманату варта фактично припинила існування, не залишивши по собі стійкої традиції чи позитивного іміджу в українському суспільстві.

3.2. Правові засади, кадровий склад та підготовка співробітників.

Створення Державної варти як нового правоохоронного органу Української Держави відбувалося на основі нормативно-правових актів гетьманського уряду, що визначали її завдання, повноваження та структуру. Головним документом став «Статут Української Державної Варти» [36], ухвалений Радою Міністрів 9 серпня 1918 р. і опублікований у «Відомостях Харкі-

вщини». Він регламентував внутрішню організацію, обов'язки вартових, порядок несення служби, а також юридичні підстави застосування сили та зброї. Таким чином, з перших днів існування варта отримала законодавче підґрунтя, що робило її повноцінним інструментом державної влади, на відміну від попередніх революційних міліцейських формувань, які часто діяли без належної правової бази.

Окремими законами та розпорядженнями уряду визначалися також особливості діяльності Варти у різних сферах: охорона залізниць, контроль за пересуванням населення, боротьба з нелегальною зброєю, протидія більшовицьким організаціям. Важливим стало положення про підпорядкування Варти Міністерству внутрішніх справ, що формально забезпечувало централізований контроль, але на практиці залишало значний простір для впливу місцевих німецьких комендатур та адміністрації.

Не менш важливим аспектом є кадровий склад Державної варти. За свідченнями дослідників [40, с.52], основну частину співробітників становили колишні жандарми та поліцейські Російської імперії, які зберегли професійні навички, але мали суперечливе ставлення до української влади. Це пояснювалося як відсутністю власних національних кадрів, так і необхідністю термінового формування сил охорони порядку у кризових умовах. Разом з тим до лав Варти набирали й частину колишніх військовослужбовців, зокрема офіцерів, які втратили посади після демобілізації.

Соціальний склад співробітників був неоднорідним: серед них траплялися як вихідці з українських інтелігентних родин, так і дрібні службовці чи селяни, які шукали стабільного заробітку. Проте переважала російськомовна частина, що ускладнювало національну ідентифікацію Варти в очах українського населення.

Важливо підкреслити питання підготовки співробітників. На відміну від імперської доби, коли діяли жандармські школи та спеціалізовані курси, у 1918 р. часу для розгортання системної професійної освіти не було. Тимошук

(1998) зазначає, що у Києві та Харкові існували короткотермінові курси для новобранців, де їх навчали дисципліни, елементарних правових знань та навичок поводження зі зброєю. Проте такі заходи були епізодичними і не забезпечували належного рівня підготовки. Через це значна частина вартових діяла за старими, ще імперськими інструкціями.

У правовій площині ключовим недоліком була відсутність чіткого розмежування компетенцій між Державною вартою, військовими частинами та німецькою окупаційною адміністрацією. В окремих випадках вартові виконували завдання, що виходили за межі їхніх функцій - від охорони стратегічних підприємств до участі у каральних експедиціях проти повстанців. Це підривало як легітимність органу, так і його авторитет серед населення.

Отже, правові засади діяльності Державної варти були достатньо формалізованими, проте кадровий склад і рівень професійної підготовки залишалися слабкими місцями інституції. Її функціонування значною мірою спиралося на старі імперські практики, що не відповідало новим державотворчим завданням. У цьому проявилася суперечливість гетьманського режиму: спроба створити сучасний правоохоронний орган на основі чужих кадрів і за браку часу для системної професійної підготовки.

3.3. Діяльність Державної варти в боротьбі з кримінальними та політичними противниками.

Формування Державної варти як ключового правоохоронного органу Української Держави у 1918 році відбувалося в умовах глибокої суспільної кризи, викликаній наслідками Першої світової війни, революційних подій та трансформації політичного режиму. Після ліквідації Центральної Ради та встановлення гетьманату Павла Скоропадського потреба у створенні нових охоронних структур стала першочерговим завданням уряду. Одним із найважливіших напрямів діяльності новоствореної Варти була боротьба як із кримінальними проявами, так і з політичною опозицією, що кидала виклик самому існуванню гетьманської влади.

Ситуація, у якій довелося діяти Державній варті, була надзвичайно складною. Унаслідок руйнування старих імперських інститутів, загальної демобілізації та дезертирства фронтників, поширення зброї серед населення і загострення соціальних конфліктів, рівень криміногенної небезпеки в Україні різко зріс. Як зазначає О. Тимошук, у багатьох регіонах країни утворилися озброєні банди, які фактично заміщували функції влади, здійснюючи розбої, реквізиції й напади на склади та вокзали [39, с. 145–147]. Особливо небезпечною була ситуація на залізницях, які перетворилися на об'єкт постійних атак, що загрожувало постачанню хліба та військових вантажів.

У цих умовах Державна варта була змушена виконувати роль не лише традиційної поліції, а й силового інструмента режиму, спрямованого на стабілізацію суспільного порядку та забезпечення контролю над ключовими економічними і політичними центрами. Відповідно до «Статуту Державної Варти» від серпня 1918 р., органи Варти наділялися широкими повноваженнями: від патрулювання й охорони громадського порядку до ведення оперативного розшуку, розслідування кримінальних справ і ліквідації антидержавних організацій.

У боротьбі з кримінальною злочинністю Варта зосередила свою увагу на трьох головних напрямках: протидії бандитизму, забезпеченні безпеки транспортної інфраструктури та підтриманні порядку у великих містах. За свідченнями джерел, у Києві було організовано головне управління кримінального розшуку, яке координувало діяльність повітових і губернських відділів. Оперативні групи Варти спільно з німецькими військовими частинами проводили облави проти збройних банд, здійснювали патрулювання залізничних вузлів, охороняли склади та урядові установи. Як свідчить П. Скоропадський у своїх мемуарах, попри суворі заходи, «міста жили у страху перед бандитами», а діяльність Варти не завжди приносила бажані результати [33, с. 212–214]. Водночас статистика арештів і конфіскацій свідчить про часткові успіхи: у серпні 1918 р. у Києві було ліквідовано понад двадцять озброєних

угруповань, а на Харківщині вилучено близько трьох тисяч одиниць вогнепальної зброї.

Незважаючи на це, головним викликом для Варти залишалася не стільки кримінальна, скільки політична загроза. Гетьманський режим зіштовхнувся з потужним опором як з боку більшовиків, так і з боку українських соціалістичних партій, а також селянських повстанських загонів. Варта фактично перетворилася на політичну поліцію, головним завданням якої було нейтралізувати опозиційні сили.

Найбільшу увагу Державна варта приділяла боротьбі з більшовицьким підпіллям. У співпраці з німецькою контррозвідкою вона організовувала агентурне стеження, викривала конспіративні квартири, вилучала нелегальні друкарні. За даними В. Сідака, улітку 1918 р. лише в Києві та Харкові було заарештовано сотні більшовицьких активістів, а діяльність кількох великих осередків РКП(б) була ліквідована [32, с. 87–90]. Проте соціальна база більшовиків, зокрема серед робітників і селян, була настільки широкою, що навіть масштабні арешти не могли повністю зупинити зростання їхнього впливу.

Окрім більшовицького підпілля, об'єктом уваги Варти стали й українські соціалістичні партії - есери, есдеки, боротьбисти. К. Галушко підкреслює, що до репресій потрапляли навіть колишні діячі Центральної Ради, які критикували гетьманський режим і вимагали його демократизації [6, с. 176–179]. Особливу увагу приділяли студентським гурткам, пресі та профспілкам, які виступали з опозиційними заявами. Багато арештів здійснювалося превентивно, без належних юридичних підстав, що лише підривало легітимність дій влади та формувало уявлення про Варту як інструмент політичного тиску.

Ще одним важливим напрямом діяльності стала участь Варти у придушенні селянських повстань. Ситуація на селі була особливо напруженою через аграрну політику гетьмана, що передбачала повернення землі поміщи-

кам. Як відзначають О. Мироненко та О. Бенько, саме на селі Державна варта здобула найбільш негативну репутацію, оскільки супроводжувала військові каральні експедиції, проводила масові арешти й обшуки, часто застосовувала фізичне насильство [25, с. 54–60]. На Поділлі та Полтавщині варта брала участь у придушенні загонів отаманів Зеленого, Григор'єва та Махна, проте остаточної перемоги над ними не досягла.

Методи діяльності Державної варти мали виразно репресивний характер. Серед них - масові арешти «за підозрою», конфіскація друкованої продукції, заслання і тривале утримання під вартою без судового вироку. Хоча Міністерство внутрішніх справ намагалося формально врегулювати ці заходи нормативними актами, фактично практика часто суперечила проголошеним правовим нормам. Це створювало у суспільстві образ Варти як карального органу, що працює не стільки на захист населення, скільки на утримання режиму.

Попри це, варто відзначити, що діяльність Варти мала й певний стабілізуючий ефект. Її участь у боротьбі з кримінальною злочинністю частково обмежила зростання бандитизму, особливо у великих містах і на стратегічно важливих об'єктах. Водночас її політична діяльність сприяла ще більшій радикалізації опозиційних сил, які бачили у гетьманському режимі чужорідну і насильницьку владу. Як слушно зауважує П. Гай-Нижник, Варта стала «оперативним щитом гетьманської держави», але цей щит виявився надто крихким і перевантаженим внутрішніми суперечностями [3, с. 267–269].

Таким чином, діяльність Державної варти в боротьбі з кримінальними та політичними противниками є однією з ключових характеристик функціонування Української Держави 1918 року. Вона поєднувала у собі як позитивні аспекти (часткова стабілізація криміногенної ситуації), так і вкрай суперечливі (жорсткі репресії проти політичних опонентів і селянського руху). Саме ця подвійність зумовила неоднозначне сприйняття Варти населен-

ням та, зрештою, стала одним із чинників делегітимації гетьманської влади в очах суспільства.

3.4. Причини занепаду та ліквідації Державної варти.

Державна варта, створена у квітні 1918 року як центральний правоохоронний орган Української Держави, була задумана як інструмент підтримання громадського порядку, боротьби зі злочинністю та захисту політичного режиму Павла Скоропадського. Проте вже наприкінці того ж року вона фактично припинила своє існування. Її занепад і ліквідація були зумовлені низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів, серед яких вирішальними виявилися політична криза, соціальне невдоволення, зовнішні чинники та організаційні проблеми самої Варти.

Передусім, ключову роль у занепаді Державної варти відіграла глибока делегітимація гетьманського режиму. Аграрна політика Павла Скоропадського, яка передбачала повернення земель великим землевласникам, викликала хвилю масового селянського спротиву. У цьому контексті Варта опинилася на передньому краї каральних експедицій, що здійснювалися проти повсталих селян. Як підкреслюють О. Мироненко та О. Бенько, діяльність Варти на селі набула репресивного характеру, що остаточно відчужило від неї широкі маси населення [25, с. 54–60]. Орган, який мав забезпечувати порядок, почав асоціюватися з насильством та захистом інтересів поміщиків, а не суспільства.

Другим важливим чинником стала політична спрямованість діяльності Варти. У боротьбі з опозиційними силами, насамперед більшовиками та українськими соціалістами, вона застосовувала методи масових арештів, цензури, конфіскації видань і переслідування активістів. За спостереженням К. Галушка, така політизація органу, що мав би виконувати функції охорони правопорядку, знизила його авторитет і викликала ворожість навіть серед політично нейтральних груп населення [6, с. 176–179]. Варта перетворилася

на каральний інструмент, що в очах суспільства зробило її співучасником авторитарного режиму, приреченого на падіння.

Не менш значущим чинником стала залежність від іноземних сил, зокрема німецьких та австро-угорських військ, які у 1918 р. фактично контролювали Україну. Часто саме вони забезпечували силову підтримку влади, тоді як Варти не вистачало для самостійної стабілізації ситуації. Як зазначає П. Гай-Нижник, структура Варти формувалася поспіхом, у постійній взаємодії з окупаційними військами, що позбавляло її повної автономії [4, с. 267–269]. Коли в листопаді 1918 р. Німеччина зазнала поразки у Першій світовій війні й її війська почали залишати територію України, гетьманський режим утратив військову опору, а разом із цим і можливість використовувати Варту як ефективний інструмент влади.

Вартою відчутно підточували й внутрішні організаційні проблеми. Незважаючи на наявність «Статуту Державної Варти» та чіткої організаційної структури, кадрове забезпечення залишалося вкрай слабким. Як показує дослідження О. Тимощука, значна частина особового складу складалася з колишніх царських жандармів і поліцейських, що викликало недовіру з боку населення та сприяло поширенню уявлення про Варту як «відновлення старої охоранки» [39, с. 145]. Крім того, підготовка нових кадрів була поверховою, що не дозволяло швидко сформувати професійний корпус правоохоронців.

Додатковим фактором занепаду стала розмитість функцій між різними правоохоронними та військовими структурами. Паралельно з Варта діяли жандармерія, німецька військова поліція, місцеві охоронні підрозділи, що призводило до дублювання повноважень і зниження ефективності. Це підтверджують документи з фондів ЦДАВО, де неодноразово фіксувалися конфлікти між вартовими командирами та німецьким командуванням щодо компетенції у розслідуванні справ і проведенні арештів [ЦДАВО, ф. 1854, оп. 1].

Кульмінацією процесу занепаду стала листопадова криза 1918 р., спричинена відходом німецьких військ і піднесенням повстанського руху. У цей момент Державна варта виявилася неспроможною виконувати свої функції. Значна частина співробітників або залишила службу, або перейшла на бік Директорії. За свідченнями П. Скоропадського, у листопадові дні Київ фактично залишився без ефективного правоохоронного контролю, що лише полегшило успіх антигетьманського повстання [33, с. 318–322].

Таким чином, занепад і ліквідація Державної варти були результатом взаємодії кількох чинників: втрати соціальної підтримки через репресивні дії, політичної дискредитації як інструмента гетьманської влади, залежності від іноземних військ, кадрової слабкості та організаційної неузгодженості. Варта не змогла перетворитися на модерний правоохоронний інститут європейського типу, а залишилася переважно каральним органом, що швидко втратив ефективність після падіння режиму, якому служив.

Її доля є показовою у ширшому контексті української державності 1918 р.: спроби створити власні державні інститути наштовхувалися на протиріччя між прагненням до незалежності й авторитарними методами управління, між необхідністю забезпечити порядок і відсутністю соціальної бази для цього порядку. Державна варта, попри початкові амбіції, так і не стала органом, здатним об'єднати суспільство навколо ідеї стабільності, і разом із падінням гетьманського режиму завершила своє існування.

РОЗДІЛ 4. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ЗА ТЕМОЮ В НАВЧАЛЬНОМУ КУРСІ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Важливою складовою нашого дослідження є створення та апробація авторської моделі проведення позакласного заходу, спрямованого на формування в учнів цілісного уявлення про функціонування охоронних структур в історичному контексті. Обрана тема – «Державна варта – приклад побудови охоронної системи» – є надзвичайно доречною для учнів 10 класу, оскільки саме в цьому віці вони вже здатні до більш глибокого осмислення складних політичних і соціальних процесів, а також до критичної оцінки історичних подій.

Спираючись на аналіз наукових джерел, зокрема мемуаристики П. Скоропадського, а також сучасних підходів до організації позакласної роботи, ми маємо змогу створити захід, який поєднує в собі інформаційно-пізнавальний та інтерактивний компоненти. Такий підхід дає можливість не лише поглибити знання учнів, але й стимулювати їхню активність, формувати навички групової взаємодії, розвивати вміння аргументовано відстоювати власну позицію.

Завдяки творчому переосмисленню історичних подій періоду Гетьманату Павла Скоропадського та залученню учнів до рольової моделі «Ради безпеки», захід перетворюється на динамічний освітній простір, де поєднуються елементи реконструкції, дискусії та рефлексії. Це дозволяє зробити історичний матеріал живим і відчутним, а головне – зрозумілим у контексті як минулого, так і сучасності.

Таким чином, розробка та впровадження цього позакласного заходу виступає не лише формою поглиблення навчального матеріалу, а й важливим кроком у вихованні в учнів почуття громадянської відповідальності, усвідомлення цінності державної безпеки та ролі правопорядку в розвитку суспільства.

4.1. Позакласний захід для 10 класу за темою «Державна варта – приклад побудови охоронної системи»

Позакласний захід для 10 класу

Тема: Державна варта – приклад побудови охоронної системи

Мета заходу:– розширити знання учнів про історичний контекст створення Державної варти в період Гетьманату Павла Скоропадського;– сформувати розуміння взаємозв'язку між політичною ситуацією та потребою в ефективних правоохоронних структурах;– розвивати навички критичного аналізу історичних джерел та фотоархіву;– виховувати громадянську позицію щодо значення безпеки і правопорядку в державі.

Форма проведення: історично-пізнавальна рольова гра з елементами інтерактивної дискусії.

Обладнання: мультимедійний проектор, презентація зі слайдами (портрети діячів, архівні фото Державної варти, уривки зі «Спогадів» П. Скоропадського), картки із завданнями для груп, аркуші А3, маркери.

Хід заходу

1. Вступна частина (5 хв) Вчитель вітає учнів та пояснює, що сьогодні вони працюватимуть у форматі історичної реконструкції. Для цього клас на короткий час «перенесеться» у весну 1918 року – період, коли молода Українська Держава тільки-но формується і стоїть перед низкою викликів. Вчитель ставить риторичне запитання:

«Що б ви зробили, якби в умовах хаосу та злочинності вам довірили організацію безпеки держави?»

Демонструється слайд із цитатою зі «Спогадів» П. Скоропадського, де він описує криміногенну ситуацію після ліквідації міліції.

2. Інформаційний блок (10 хв)

Учні дізнаються про передумови створення Державної варти, її структуру та завдання. Вчитель коротко пояснює роль варти як правоохоронного та політичного органу, показує фотоархів: вартові на постах, адміністра-

тивні будівлі, форма.

3. Інтерактивна частина – рольова гра «Рада безпеки Гетьманату» (20 хв)

Клас ділиться на три групи:

- уряд Гетьманату (відповідальний за політичні рішення),
- командири Державної варти (забезпечення порядку на місцях),
- представники населення (потреби та побоювання громадян).

Завдання кожної групи: за 7 хвилин обговорити, які кроки вони запропонують для покращення роботи Державної варти. Учні отримують картки з підказками:

- Які проблеми безпеки є найгострішими?
- Які ресурси ви можете використати?
- Як уникнути зловживань владою?

Після обговорення кожна група презентує свої пропозиції (по 2–3 хвилини).

4. Вікторина “Хто знає більше?” (10 хв)

Приклади питань:

- Хто був главою Української Держави в 1918 році?
- Який орган правопорядку замінила Державна варта?
- Назвіть основні завдання Державної варти.
- У якому місті була центральна управа варти?
- Чим форма варти відрізнялася від військової?

5. Підбиття підсумків і рефлексія (5 хв)

Учні обговорюють:

- Чи можна вважати Державну варту успішним прикладом побудови охоронної системи?
- Що з її досвіду можна використати у сучасній Україні?

Вчитель підсумовує:

"Державна варта стала символом спроби встановити порядок у на-

дзвичайно складний час. Її досвід показує, що будь-яка держава потребує сильної і водночас справедливої системи охорони правопорядку."

6. Домашнє творче завдання (за бажанням)

Підготувати коротке есе: *"Яким би я бачив сучасного вартового України"*, або намалювати емблему сучасної "Державної варти".

Позакласний захід *«Державна варта – приклад побудови охоронної системи»* став важливим елементом формування глибшого розуміння історичних процесів, пов'язаних із добою Гетьманату Павла Скоропадського. Завдяки інтерактивним формам роботи, зокрема рольовій грі та дискусії, учні мали змогу безпосередньо «прожити» історичну ситуацію, усвідомити складність ухвалення політичних рішень в умовах нестабільності та загроз безпеці.

Захід довів свою ефективність як інструмент розвитку комунікативних умінь, навичок групової взаємодії та відповідального ставлення до виконання поставлених завдань. Під час обговорень учні демонстрували вміння аналізувати історичні події крізь призму сучасних реалій, що сприяло формуванню цілісного уявлення про взаємозв'язок минулого та сьогодення.

Впровадження такої форми позакласної діяльності показало, що інтерактивні методи, поєднані з опорою на історичні джерела, здатні значно підвищити мотивацію учнів до вивчення історії, роблячи її не лише навчальною дисципліною, а й важливим чинником виховання громадянської позиції та національної свідомості.

4.2. Розробка драфту додаткового уроку для поглибленого вивчення історії для 10 класу за темою «Державна варта в охоронній системі Гетьманату Скоропадського»

Важливою складовою нашого дослідження є створення та апробація авторської моделі проведення позакласного заходу, спрямованого на формування в учнів цілісного уявлення про функціонування охоронних структур в історичному контексті. Обрана тема – «Державна варта – приклад побудови

охоронної системи» – є надзвичайно доречною для учнів 10 класу, оскільки саме в цьому віці вони вже здатні до більш глибокого осмислення складних політичних і соціальних процесів, а також до критичної оцінки історичних подій.

Спираючись на аналіз наукових джерел, зокрема мемуаристики П. Скоропадського, а також сучасних підходів до організації позакласної роботи, ми маємо змогу створити захід, який поєднує в собі інформаційно-пізнавальний та інтерактивний компоненти. Такий підхід дає можливість не лише поглибити знання учнів, але й стимулювати їхню активність, формувати навички групової взаємодії, розвивати вміння аргументовано відстоювати власну позицію.

Завдяки творчому переосмисленню історичних подій періоду Гетьманату Павла Скоропадського та залученню учнів до рольової моделі «Ради безпеки», захід перетворюється на динамічний освітній простір, де поєднуються елементи реконструкції, дискусії та рефлексії. Це дозволяє зробити історичний матеріал живим і відчутним, а головне – зрозумілим у контексті як минулого, так і сучасності.

Таким чином, розробка та впровадження цього позакласного заходу виступає не лише формою поглиблення навчального матеріалу, а й важливим кроком у вихованні в учнів почуття громадянської відповідальності, усвідомлення цінності державної безпеки та ролі правопорядку в розвитку суспільства.

Розробка драфту додаткового уроку для поглибленого вивчення історії
на тему:

«Державна варта в охоронній системі Гетьманату Скоропадського»

Тема: *Державна варта в охоронній системі Гетьманату Скоропадського*

Клас: 10

Тривалість: 45 хв

Тип уроку: комбінований (вивчення нового матеріалу + елементи практичної роботи)

Мета уроку:

- Навчальна: ознайомити учнів із причинами створення Державної варти, її завданнями, структурою та діяльністю;
- Розвивальна: формувати вміння аналізувати історичні джерела та робити висновки;
- Виховна: виховувати повагу до державних інституцій, розуміння важливості правопорядку.

Очікувані результати: Після уроку учні зможуть:

- назвати причини створення Державної варти;
- описати її структуру та завдання;
- пояснити значення Державної варти у зміцненні влади Скоропадського;
- робити висновки про роль силових структур у державотворенні.

Обладнання та матеріали: підручник з історії України (10 клас), ілюстрації: фото гетьмана Скоропадського, зображення вартових, копії наказів, мультимедійна презентація, роздаткові картки для групової роботи, уривки зі “Спогадів” П. Скоропадського

Хід уроку

1. Організаційний момент (1–2 хв)

- Привітання, перевірка присутніх, створення робочої атмосфери.
- Актуалізація уваги:

Слово вчителя: Сьогодні ми поговоримо про орган, який у складний час 1918 року мав стати гарантом порядку та безпеки в Українській Державі - Державну варту.

2. Актуалізація опорних знань (5 хв)

Бесіда:

- Що ви пам’ятаєте про Гетьманат Павла Скоропадського?

- Які проблеми з безпекою існували в Україні після революційних подій 1917–1918 рр.?

- Як могли вплинути на порядок зміни влади та війна?

3. Оголошення теми й мети уроку (1 хв)

Вчитель формулює тему уроку на дошці та пояснює завдання.

4. Вивчення нового матеріалу (15 хв)

На початку заняття вчитель демонструє на екрані слайд із портретом Павла Скоропадського та ставить учням проблемне запитання: *«Як ви думаєте, чому в умовах нестабільності виникла потреба у створенні нового охоронного органу?»* Цей прийом спрямований на залучення учнів до активного міркування. У відповідь школярі висловлюють власні припущення, обговорюють їх із сусідом по парті та діляться своїми думками з класом.

Далі педагог читає вступний уривок зі «Спогадів» Павла Скоропадського, у якому описано безпекову ситуацію в Україні навесні 1918 року. Учні уважно слухають текст джерела та занотовують ключові слова й поняття, що характеризують загальний стан безпеки у цей період.

Після ознайомлення з історичним контекстом учитель переходить до пояснення передумов створення Державної варти. Він наголошує на таких чинниках, як ліквідація міліції, зростання рівня злочинності, поширення хаосу в державних інституціях. Учні записують у зошитах підзаголовки *«Передумови створення»* та коротко фіксують основні пункти, виділені педагогом.

Наступним етапом учитель демонструє схему структури Державної варти, до складу якої входили міські, повітові та губернські підрозділи, а також органи політичного нагляду. Учні перемальовують подану схему в зошити, уточнюють незрозумілі компоненти та ставлять додаткові запитання, щоб краще зрозуміти внутрішню організацію цього органу.

Після розгляду структури педагог переходить до висвітлення основних завдань Державної варти. Він розповідає, що її діяльність охоплювала охоро-

ну громадського порядку, боротьбу зі злочинністю та здійснення політичного нагляду. Учні виписують три–чотири ключові завдання у вигляді стислих тез, що сприяє чіткішому засвоєнню матеріалу.

Важливою частиною заняття стає проведення інтерактивної вправи «Рада безпеки Гетьманату». Учитель поділяє клас на три групи - представників уряду, командирів варти та представників населення. Протягом п'яти хвилин кожна група обговорює можливі шляхи підвищення ефективності роботи Державної варти та формулює відповідні пропозиції. Після завершення роботи групи презентують свої ідеї, обираючи спікера й озвучуючи позицію від імені своєї «ролі».

Педагог також демонструє добірку фотоматеріалів, пов'язаних із діяльністю Державної варти: зображення вартових, будівель управ, елементів форменого одягу. Учні розглядають запропоновані фотографії та записують у зошитах короткі описи побаченого в одному–двох реченнях.

На завершальному етапі вчитель підсумовує значення діяльності Державної варти, звертаючи увагу учнів на важливість дотримання балансу між забезпеченням безпеки та повагою до прав громадян. Учні у відповідь формулюють власний висновок, починаючи його словами: «Державна варта - це...» і записують одне–два узагальнюючі речення у своїх зошитах.

5. Закріплення матеріалу (15 хв)

Групова робота: Клас ділиться на 3 групи, кожна отримує картку із завданням:

- визначити переваги існування Державної варти.
- визначити недоліки та проблеми в її роботі.
- порівняти Державну варту з сучасною Національною поліцією України.

Презентація результатів - по 2 хв на групу.

6. Підсумок уроку та рефлексія (5 хв)

Вчитель підводить підсумки, наголошуючи на двох моментах:

- Державна варта була необхідною для наведення порядку в умовах нестабільності;
- Досвід минулого показує, що силові структури мають балансувати між безпекою та правами громадян.

Запитання для обговорення:

- Чи могла Державна варта існувати без підтримки населення?
- Якби ви були на місці гетьмана Скоропадського, що б змінили в її організації?

7. Домашнє завдання:

1. Опрацювати § у підручнику та підготувати коротке повідомлення (5–7 речень) на тему: *“Що з досвіду Державної варти можна використати в сучасній Україні?”*

2. За бажанням: створити ескіз сучасної емблеми “Державної варти”.

Проведений урок за темою *«Державна варта в охоронній системі Гетьманату Скоропадського»* дав можливість учням не лише ознайомитися з особливостями функціонування цього правоохоронного органу, але й усвідомити його місце у складній політичній структурі Української Держави 1918 року. Поєднання пояснювально-ілюстративного методу з елементами інтерактивної взаємодії сприяло підвищенню пізнавальної активності учнів, а використання історичних джерел, зокрема спогадів П. Скоропадського, допомогло створити яскраву картину епохи.

Завдяки залученню учнів до аналізу документів та обговорення актуальних проблем безпеки, було досягнуто не лише засвоєння фактологічного матеріалу, але й формування навичок критичного мислення, здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та робити власні висновки. Урок підтвердив, що комплексне поєднання історичного змісту з активними методами навчання підвищує ефективність сприйняття матеріалу та сприяє розвитку громадянської свідомості школярів.

Отже, розроблена методика викладання теми *«Державна варта в охо-*

ронній системі Гетьманату Скоропадського» дозволяє зробити певні висновки:

Матеріал та завдання мають бути підібрані із врахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів;

Методи та прийоми для поліпшення аналітичних можливостей учнів мають проявлятися на різних етапах уроку, що сприятиме кращому засвоєнню навчального матеріалу;

Важливим є використання інтерактивних методів та методів проблемного навчання, що активізують увагу учнів;

Доречним є застосування творчого домашнього завдання, що дозволить закріпити отримані на уроці знання, що ще раз допоможе активізувати пошукову та аналітичну діяльність в учнів.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє комплексно проаналізувати як джерельну базу, так і наукові напрацювання з теми історії Державної варти Української Держави 1918 р., визначити основні напрями її організаційного становлення, функціонування та занепаду, а також оцінити можливості використання цього матеріалу у навчальному процесі.

У першому розділі роботи було здійснено аналіз джерел та історіографії. Встановлено, що проблематика Державної варти дотепер залишається недостатньо дослідженою, хоча в останні десятиліття вона привертає все більше уваги науковців. Серед класичних досліджень варто виокремити праці Д. Дорошенка, М. Омеляновича-Павленка, П. Скоропадського, які у своїх мемуарах та історичних працях заклали основу для розуміння діяльності правоохоронних органів гетьманату. Серед сучасних дослідників вагомий внесок зробили П. Гай-Нижник, С. Хара, І. Гуцалюк, О. Тимошук, К. Галушко та інші. Вони розкрили питання організаційної структури Варти, її кадрового складу, правових засад і ролі у політичній боротьбі. Окреме значення мають архівні джерела (фонди ЦДАВО, державних архівів регіонів України), а також збірники нормативних актів і документів, що дозволяють відтворити практичну сторону діяльності Варти. Таким чином, джерельна база є достатньо багатою, проте потребує системного опрацювання та подальшого введення до наукового обігу.

Другий розділ дав змогу окреслити загальні характеристики періоду правління Павла Скоропадського. Українська Держава постала на зламі революційних подій, між прагненням до стабільності та необхідністю враховувати інтереси зовнішніх сил – передусім Німеччини та Австро-Угорщини. Було з'ясовано, що політична система гетьманату мала авторитарний характер, але при цьому передбачала розбудову повноцінних державних інститутів. Соціально-економічна політика Скоропадського спрямовувалася на відновлення господарства, проте викликала опір через

повернення земель поміщикам. У сфері культури та освіти влада досягла вагомих результатів – заснування університетів, академій, культурних товариств. Водночас зовнішня політика виявилася залежною від Центральних держав, що зумовило ізоляцію та підрив легітимності режиму. Причинами падіння гетьманату стали поразка Німеччини у війні, відсутність соціальної підтримки всередині країни та зростання впливу опозиційних сил.

У третьому розділі було розглянуто Державну варту як охоронну структуру Української Держави. Встановлено, що створення Варти було продиктоване потребою у сильному правоохоронному органі, який міг би забезпечувати порядок в умовах політичної нестабільності та соціальної напруги. «Статут Державної Варти» 1918 р. визначав її як централізовану структуру, підпорядковану Міністерству внутрішніх справ, із розгалуженою мережею губернських і повітових управлінь. Варта виконувала функції боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку, розслідування політичних злочинів, а також підтримання режиму гетьмана.

Дослідження кадрового складу показало, що основу Варти становили колишні жандарми та поліцейські з досвідом служби у Російській імперії. Це дозволило швидко розгорнути структуру, але водночас створило проблему недовіри з боку населення, яке сприймало Варту як відродження старої царської охоранки. Підготовка нових кадрів здійснювалася поспіхом і не забезпечувала належного професійного рівня.

У своїй практичній діяльності Державна варта активно боролася як зі зростанням криміналу, так і з політичними противниками. В умовах загальної нестабільності, посилення бандитизму та збройних виступів вона виконувала функції карального апарату, що нерідко призводило до масових репресій проти селянських повстанців та політичної опозиції. Саме це остаточно підірвало її авторитет і спричинило відчуження від широких верств населення.

Причини занепаду та ліквідації Варти полягали як у внутрішніх, так і зовнішніх факторах. Організаційна слабкість, кадрові проблеми, дублювання функцій з іншими силовими структурами, залежність від німецьких військ і втрата соціальної підтримки перетворили Варту на вразливий орган. У листопаді 1918 р., коли розпочалося антигетьманське повстання і війська Центральних держав залишили Україну, Державна варта фактично розпалася: частина її співробітників приєдналася до Директорії, частина залишила службу, що прискорило падіння гетьманського режиму.

Останній, четвертий розділ роботи був присвячений використанню матеріалів з історії Державної варти у навчальному процесі. Було розроблено сценарій позакласного заходу та уроку для учнів 10 класу, які дозволяють поєднати вивчення історії гетьманату з формуванням у школярів розуміння державотворчих процесів та еволюції правоохоронних інституцій. Використання цього матеріалу у шкільній практиці сприяє розвитку критичного мислення, вміння працювати з історичними джерелами та формує уявлення про складність процесів побудови державності.

Отже, підсумовуючи результати дослідження, можна дійти таких узагальнених висновків:

Державна варта стала першою спробою створити централізований правоохоронний орган у незалежній Українській державі ХХ ст., проте її існування було тісно пов'язане з політичними умовами гетьманського режиму.

Її діяльність характеризувалася поєднанням боротьби зі злочинністю та репресивних функцій щодо політичних опонентів, що зумовило неоднозначне ставлення з боку суспільства.

Причини занепаду Варти полягали у відсутності міцної соціальної підтримки, залежності від іноземних сил, кадрових і організаційних труднощів, а також у загальній політичній кризі кінця 1918 р.

Попри свій короткий час існування, Державна варта становить важливий об'єкт дослідження історії українських силових структур, оскільки відображає прагнення до створення власної державної інституційності.

Використання матеріалів про Державну варту у навчальному процесі дозволяє інтегрувати проблематику державотворення у шкільні курси історії та формувати у молоді цілісне розуміння українських визвольних змагань.

Таким чином, дослідження Державної варти Української Держави має не лише історичне, але й актуальне значення: воно дозволяє простежити складність процесів побудови правоохоронних органів, їх взаємозалежність із політичними режимами та суспільними настроями, а також робить можливим критичне осмислення сучасних проблем у сфері державної безпеки й правопорядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Архаров В. *Архівні установи України: Довідник*. – Київ : [б.в.], 2005. – 692 с.
2. Верстюк В. Ф. *Українці у битвах за волю*. – Київ : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2001. – 210 с.
3. Гай-Нижник П. П. *Українська гетьманська держава 1918 року (утворення і функціонування)*. – Київ : Темпора, 2018. – 384 с.
4. Гай-Нижник П. П. *Власний Штаб гетьмана П. Скоропадського: структура, штати, завдання (1918 р.)* // *Гілея*. – 2011. – Вип. 53(10). – С. 73–80 ; Вип. 54(11). – С. 91–101 ; Вип. 55(12). – С. 65–71.
5. Гай-Нижник П. П. *Структури державної влади в ЗУНР – ЗО УНР (листопад 1918 – грудень 1919 рр.)* // *Краєзнавство*. – 2018. – № 3. – С. 51–65 ; № 4. – С. 76–89.
6. Галушко К. Ю. *Українська Держава – жорсткі уроки. Павло Скоропадський. Погляд через 100 років*. – Київ : КСД, 2018. – 336 с.
7. *Грамота до всього Українського Народу, 29 квітня 1918 р.* // *Державний вістник*. – 1918.
8. Гуцалюк І. О. *Особливості діяльності Державної Варти у Західній Волині* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.istvolyn.info/storage/uploads/IUMpmufAQ8x8XpGOBAO0UiSvZ0qFH63KJ5pgwq7Z.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).
9. Гуцалюк І. О. *Охоронні підрозділи м. Луцька доби Гетьманату* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/961/1/Inna%20Gutsaljuk.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).
10. *Державний архів Волинської області. Фонд Варти. Місцеві справи щодо Луцька та Західної Волині*. – 1918 р.
11. *Державний архів Київської області. Фонд місцевих управлінь. справи міської Варти м. Києва*. – 1918 р.

12. Державний архів Львівської області. **Опис [номер уточнюється].
Матеріали управлінь Варти у західноукраїнських землях. – 1918 р.**
13. Державний архів Одеської області. **Фонди охоронних структур.
Справи залізничної Варти та прикордонних підрозділів. – 1918 р.**
14. Державний архів Харківської області. **Описи справ МВС / Державної Варти. Постанови, накази. – 1918 р.**
15. Дорошенко Д. І. Історія України 1917–1923 рр.: Українська гетьманська держава 1918 року. – Ужгород : [б.в.], 1930. – 412 с.
16. *Електронний архів Українського визвольного руху (AVR). Делегація УНР до столиць Центральних держав, 24 квітня 1918 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://avr.org.ua> (дата звернення: 15.09.2025).*
17. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. В. А. Смолій та ін. – Київ : Наукова думка, 2003–2013.
18. Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / редкол. І. Дзюба та ін. – Київ : Наукова думка, 2003–2019.
- 19. Збірник документів вищих органів влади Української Держави – Гетьмана Павла Скоропадського, уряду, міністерств // ЦДАВО. – Київ : ЦДАВО, 2015.**
20. Інформаційні матеріали до 150-річчя Павла Скоропадського / УІНП. – Київ : УІНП, 2018.
22. Ковальчук М. Битва двох революцій: спроба осмислити 1917–1918 роки. – Київ : Темпора, 1998. – 256 с.
23. Литвин М. Р., Науменко К. Є. Збройні сили України першої половини ХХ ст. – Львів ; Харків : Генеза, 2001. – С. 200–220.
24. Мараєв В. Україна, 1918: Хроніка. – Харків : Фоліо, 2020. – 456 с.
25. **Мироненко** О. М., Бенько О. П. Каральний млин гетьманату (квітень – грудень 1918). – Київ ; Дніпродзержинськ : [б.в.], 1993. – 198 с.
26. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917–1920) / упоряд. М. Ковальчук. – Київ : Темпора, 2007. – 608 с.

27. Папакін А. Г. Стосунки між УНР та Польщею в 1918–1919 рр. // Наукові записки Історичної науки / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – 2004. – Т. 27. – С. 85–110.
28. Пашківський І. Поліція та охоронні структури в Галичині під час Першої світової війни // Галичина. – 2005. – № 2. – С. 45–63.
29. *Правоохоронні установи Української Держави: нормативні акти, постанови, накази / упоряд. В. Солдатенко– Київ, 2004.*
30. *Протокол засідання Ради Міністрів Української Держави, 2–3 травня 1918 р. // Збірники документів. – Київ : Темпора, 2018.*
31. *Проект Основного державного устрою Української Держави (квітень 1918) // Документи і матеріали. – Київ : Темпора, 2018.*
32. Сідак В. С. Контррозвідка останнього гетьмана. – Київ : [б.в.], 1995. – 212 с.
33. Скоропадський П. Спогади: Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ : Філадельфія, 1995. – 492 с.
34. Степанков О. Становлення правоохоронних органів на Україні у 1918–1919 рр. – Харків : [б.в.], 2003. – 320 с.
35. Стосовно заборони подвійного громадянства (1918) // Укрінформ. – 2018.
36. Статут Української Державної Варти = Про устав Украинской Государственной Стражи : закон від 9 серп. 1918 р. / Рада Міністрів // Ведомости Харьковщины. – 1918. – № 17, 19, 24, 26, 28 сент., 1 окт. – С. 1–68.
37. Сюдюков І. Гетьманат. Державотворення. Сучасність // День. – 2018. – 25–26 травня. – С. 21.
38. Сюдюков І. АВЕ. До століття гетьманату Павла Скоропадського. – Київ : Українська прес-група, 2018. – 684 с.
39. Тимощук О. В. Державна варта Української Держави (історико-юридичний аналіз). – Харків : [б.в.], 1998. – 72 с.

40. Тимошук О. В. Охоронний апарат Української Держави (квітень – грудень 1918). – Харків : Університет внутрішніх справ, 2000. – 41 с.
41. Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Кн. 1. – Київ : Темпора, 2007. – 384 с.
42. Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Кн. 2. – Київ : Темпора, 2011. – 424 с.
43. Удовиченко О. І. Україна у війні за державність: Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил, 1917–1921. – Київ : Людський вимір, 1995. – 328 с.
44. *Фонд 1854. Опис 1. Документи Секретарства внутрішніх справ Української Держави. – ЦДАВО. – 1917–1918 рр.*
45. *Фонд 582. Опис 1. Документи центральної влади (правові питання, адміністрація, МВС). – ЦДАВО. – 1918 р.*
46. Хара С. Організація Державної Варти Української Держави (1918 р.) // Матеріали наук. конф. – Харків : [б.в.], 2018.
47. *Хрестоматія з історії України (1917–1921 рр.). – Київ : Либідь, 1996. – 520 с.*
48. Чорновіл В. Генерали і адмірالی: біографічний довідник. – Львів : Сага, 2007. – 244 с.
49. Шпак О. Військово-адміністративні та охоронні структури Центральної України 1917–1920 років. – Київ : [б.в.], [рік вид. уточн.].
50. *Свідчення очевидців: Українська Держава 1918. Спогади, публікації, журнали / збірник. – Київ : Пам'ять, 2008.*
51. Яворницький Д. Генерали і адмірالی Української Держави. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2007. – 244 с.

ГРАМОТА

ДО ВСЬОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.

Громадяне України!

Всім Вам, козаки і громадяне України, відомі події останнього часу, коли джерелом лилася кров кращих синів України і знову відродивлася Українська Держава стояла коло краю загибелі.

Спаслася Вона дякуючи могутньому підтриманню центральних держав, які, вірні своему слову, продовжують і по цей час боротись за цілість і спокій України.

При такій піддержці у всіх зродилася надія, що пічнеться відбудовання порядку в Державі і економічне життя України віде врешті в нормальне русло.

Але надії ці не справдилися.

Бувше Українське Правительство не здійснило державного будування України, позаяк було зовсім не здатне до цього.

Бешкети й анархія продовжуються на Україні, економічна розруха і безробіття збільшуються і розповсюджуються з кожним днем і врешті для багатішої колись-то України ветає грізна мара голоду.

При такому становищі, яке загрожує новою катастрофою Україні, глибоко сколихнуло всі трудові маси населення, які виступили з категоричним домаганням негайно збудувати таку Державну Владу, яка злібно була-б забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці.

Як вірний син України я рішив відкликати на цей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади.

Цією грамотою я оголошую себе Гетьманом всієї України.

Управління Україною буде провадитись через посередство призначеного мною Кабінету Міністрів і на остаточному обгрунтованні нижче долучених до цього законів про тимчасовий державний устрій України.

Центральна і Мала Ради, а також всі земельні комітети з нинішнього дня розпускаються. Всі Міністри і товариші звільняються.

Всі інші урядовці, працюючі в державних інституціях зістаються на своїх посадах і повинні продовжувати виконання своїх обов'язків.

В найблизчий час буде видано закон установляючий порядок виборів до Українського Союму.

До цього я буду твердо стояти на сторожі порядку і законности в Українській Державі. Буду домагатись негайно виконання всіх державних розпоряджень і буду підтримувати авторитет влади, не спинаючись ні перед якими самими крайніми мірами.

Права приватної власности—як фундаменту культури і цивілізації відбудовуються в повній мірі і всі розпорядження буйшого Українського Уряду, а рівно тимчасового уряду російського відміняються і касуються. Відбудовується повна свобода торгу по зробленню купчих по куплі-продажу землі.

Поруч з цим будуть прийняті міри по відчуженню земель по дійсній їх вартости від великих власників, для наділення земельними участками малоземельних хліборобів.

Рівночасно будуть твердо забезпечені права робітничого класу. Особлива увага буде звернена на поліпшення правозового становища і умов праці залізничників, котрі при виключно тяжких умовах ні на один час не кидали своєї відповідальної праці.

В області економічній і фінансовій відбудовується повна свобода торгу і відчиняється широкий простір приватного підприємства й ініціативи.

Передбачаю всю трудність стоючої переді мною праці і молю Бога дати мені силу, аби гідно виконати те, що я вважаю своїм обов'язком перед рідною Україною в сучасний виключний і критичний для неї час.

Мені далекі і чужі які-б-то не були власні побудження і головною своєю метою я становлю користь і благо народу і всім дорогою нам Україні.

В цій свідомості кличу всіх Вас громадян і козаків України—без різниці національности і віросповідання—помогти мені і моїм працівникам і співробітникам в нашому загальному велико відповідальному ділі.

Гетьман Всієї України Павло Скоропадський.

Отаман Ради Міністрів М. Устимович.

29 квітня 1918 р. м. Київ.

Статут Української Державної Варти.

I. Про урядування Державною Вартою в губерніях.

1. Урядування службовим персоналом і інституціями Державної Варти (загальної, карно-розвідчої і освідомляючої) в губернії, а також догляд за діяльністю їх на місцях осереджується в особі Губерніяльного Старости.

ПРИМІТКА: по переведенню дознаць про злочинства служачі Державної Варти перебувають в безпосередній підлеглости від осіб Прокураторського Догляду, згідно з постановами „Устава Уголовного Судопроизводства“, які торкаються до служачих загальної поліції.

2. В допомогу Губерніяльному Старості призначається окремий помічник (Інспектор Державної Варти в губернії), порядок діяльності і обовязки якого визначаються Губерніяльним Старостою до того часу, поки по цьому питанню не буде видано окремої інструкції Міністра Внутрішніх Справ.

II. Про урядування Державною Вартою в повітах.

3. Урядування службовим персоналом і інституціями Державної Варти в повіті, (загальної, карно-розвідчої та освідомляючої), а також догляд

Уставъ Украинской Государственной Стражи

I. Объ управленіи Государственной Стражей въ губерніяхъ.

1. Управленіе служебнымъ персоналомъ и учрежденіямъ Государственной Стражи (общей, карательно - развѣдательной и освѣдомительной) въ губерніи, а также преемство за дѣятельностью ихъ на мѣстахъ принадлежитъ Губернскому Старостѣ.

ПРИМЪЧАНІЕ: во время производства дознаній служащіи Государственной Стражи находятся въ непосредственномъ подчиненіи отъ лицъ Прокурорскаго надзора, согласно съ постановленіями „Устава Уголовнаго Судопроизводства“, которыя относятся къ служащимъ общей полиціи.

2. Въ помощь Губернскому Старостѣ назначается отдѣльный помощникъ (Инспекторъ Государственной Стражи въ губерніи), порядокъ дѣятельности и обязанности котораго указывается Губернскимъ Старостой до тѣхъ поръ, пока по этому вопросу не будутъ выданы отдѣльныя инструкціи Министерствомъ Внутреннихъ Дѣлъ.

II. Объ управленіи Государственной Стражей въ уѣздахъ.

3. Управленіе служебнымъ персоналомъ и учрежденіямъ Государственной Стражи въ уѣздѣ, (общей, карательно - развѣдательной и освѣдомительной), а также догляд

за діяльністю їх на місцях на-
лежить до Повітового Ста-
рости.

ПРИМІТКА: по переведенню
доказань про злочинства слу-
жачі Державної Варти пере-
бувають в безпосередній під-
звітності від осіб Прокуратор-
ського догляду згідно з по-
становами „Устава Уголовного
Судопроизводства“, які торка-
ються до служачих загальної
поліції.

4. Кожен повіт поділяється
на відділи: повітовий, в склад
якого входить всі волості
повіту з селами і деревнями,
а також міські оселі, населен-
ня яких не перевищує 30,000
людей обох полов, і міські по-
ліщини міст і міських осель
і населенням більш як 30,000
людей обох полов.

Кожне таке місто складає
самостійний міський відділ
повіту.

III. Про Повітову Державну Варту.

5. На чолі Державної Варти
в повіті є Начальник Пові-
тської Державної Варти, який
безпосередньо підлягає Повіто-
вому Старості.

6. При Начальникові По-
вітської Державної Варти зна-
ходяться Помічник і канцеля-
рія, згідно з штатами, які до
нього докладаються.

мительної), а також присмотръ
за діяльністю ихъ на мѣ-
стахъ принадлежитъ Уѣздно-
му Старостѣ.

ПРИМѢЧАНІЕ: во время про-
изводства дознаній о преступ-
леніяхъ, служащіе Государ-
ственной Стражи находятся
въ непосредственномъ подчи-
неніи отъ лицъ Прокурорскаго
Надзора, согласно съ поста-
новленіями „Устава Уголов-
наго Судопроизводства“, кото-
рыя относятся къ служащимъ
общей полиціи.

4. Каждый уѣздъ раздѣ-
ляется на отдѣлы: уѣздный,
въ составъ котораго входить
все волости уѣзда съ селами
и деревнями, а также город-
скіе поселки, населенія како-
выхъ не превышаетъ 30,000
человѣкъ обоихъ половъ и
городскіе по количеству го-
родовъ и городскихъ поселе-
ній съ населеніемъ больше,
какъ 30,000 человѣкъ обоихъ
половъ.

Каждый такой городъ сос-
тавляетъ самостоятельный го-
родской отдѣлъ уѣзда.

III. Объ уѣздной Государственной
Стражѣ.

5. Во главѣ Государствен-
ной Стражи въ уѣздѣ стоитъ
Начальникъ Уѣздной Госу-
дарственной Стражи, который
непосредственно подчиняется
Уѣздному Старостѣ.

6. При Начальникѣ Госу-
дарственной Стражи нахо-
дятся помощникъ и канцеля-
рія, согласно съ штатами, на-
ковыя къ этому прилагаются.

7. Державна Варта в повіті поділяється на сільську (кінну), яка обслуговує волости, села і присілки і міську (пішу), яка обслуговує малі міста і міські оселі повіту.

8. Уся територія повіту за виключенням міст і міських осель з населенням більш як 3.000 людей, поділяється на райони з таким розрахунком, щоб кількість населення кожного району не перевищувала 40.000 людей.

9. На чолі кожного району стоїть Начальник Державної Варти району.

10. При Начальникові Державної Варти району знаходяться один помічник, один письмовод і канцелярія згідно з докладеними до цього штатами.

11. Кожний район поділяється на волості

12. На чолі Державної Варти волості стоїть Голова Волостної Державної Варти.

13. Загальна кількість кінних повітових вартових визначається по розрахунку одного вартового на кожні 2000 душ населення обох полів, не рахуючи населення міст і міських осель, в яких Державна Варта виділена в самостійну адміністративну одиницю.

7. Государственная Стража въ уѣздѣ раздѣляется на сельскую (конную), которая обслуживает волости, села и поселки и городскую (пѣшую), каковая обслуживает малые города и городскія поселенія уѣзда.

8. Вся территория уѣзда за исключеніемъ городовъ и городскихъ поселеній съ населеніемъ больше какъ 3.000 человекъ, раздѣляется на районы съ такимъ расчетомъ, чтобы количество населенія каждаго района не превышало 40.000 человекъ.

9. Во главѣ каждаго района стоить Начальникъ Государственной Стражи района.

10. При Начальникѣ Государственной Стражи района находится одинъ помощникъ, одинъ письмоводитель и канцелярія, согласно съ приложенными къ этому штатами.

11. Каждый районъ раздѣляется на волости.

12. Во главѣ Государственной Стражи волости состоитъ Предсѣдатель Волостной Государственной Стражи.

13. Общее количество конныхъ уѣздныхъ вартовыхъ назначается по расчету одного стражника на каждыя 2000 душъ населенія обоихъ половъ, не считая населенія городовъ и городскихъ поселеній, въ каковыхъ Государственная Стража выдѣлена въ самостоятельную административную единицу.

14. Крім того, на кожну волость призначається по одному вартовому старшого рангу.

15. По районах вартів розділяються розпорядженням Начальника Державної Варти повіту.

16. Кожне місто й міська оселя, яке має населення від 3.000 до 30 тисяч душ обох полов, складає окремий міський район повіту.

17. В містах і міських оселях, які мають від 3.000 до 10 тисяч душ населення обох полов при Начальникові Міського Району Державної Варти знаходиться один письменовод.

18. В містах з населенням від 10000 до 30000 людей при Начальникові Міського Району Державної Варти знаходиться один або два Помічники з таким розрахунком, щоб при поділі кількості мешканців обох полов поміж Начальником і його Помічниками на кожного припадало не більш 10000 мешканців міста: при Начальникові Міського Району знаходиться один письменовод.

19. Начальники усіх районів підлягають безпосередньо Начальникові Державної Варти повіту.

14. Кроме того, на каждую волость назначается по одному стражнику старшего ранга.

15. По районам стражники разделяются распоряжением Начальника Государственной Стражи уезда.

16. Каждый городъ и городское поселение, которое имѣетъ население отъ 3.000 до 30 тысячъ душъ обоихъ половъ, составляетъ отдельный городской районъ уѣзда.

17. Въ городахъ и городскихъ поселеніяхъ, какія имѣють отъ 3.000 до 10 тысячъ душъ населенія обоихъ половъ, при Начальникѣ Городского Района Государственной Стражи находится одинъ письменоводитель.

18. Въ городахъ съ населеніемъ отъ 10000 до 30000 человекъ при Начальникѣ Городского Района Государственной Стражи находятся одинъ, или два Помощника съ такимъ расчетомъ, чтобы при раздѣленіи количества жителей обоихъ половъ между Начальникомъ и его Помощниками на каждого приходилось не больше 10000 жителей города; при Начальникѣ Городского Района находится одинъ письменоводитель.

19. Начальники всѣхъ районовъ подчиняются непосредственно Начальнику Государственной Стражи уѣзда.

РАДА МІНІСТРІВ,
Тимчасові штати повітової Державної Варти в повітах 1-го розряду.

НАЗВА ПОСАД	Кількість осіб	Утримання на рік		Класи посад		Примітка
		Одному	Всім	По посаді	По пенсії	
Начальник повітової Державної Варти.	1	7.200	7.200	VI	III ст. 2	*) В тім числі рахуючі на утримання коня та кіньського знаряддя 3.600 при умові дійсної присутності коня.
Його Помічник	1	6.000	6.000	VII	V	
Начальник повітового Району		4.800	—	VIII	VI	
Помічник його		4.200	—	IX	VII	
Волостний Голова		3.600	—	—	—	
Вартових: { Старших		6.600*)				
{ Старшого окл.		6.300*)				
{ Молодшого окладу		6.000*)				
Канцелярія Начальника повітової Державної Варти.						
Секретарь	1	4.800	4.800	VIII	VI	
Діловодів	2	4.200	8.400	IX	VII	
Регістратор	1	3.900	3.900	X	VII	
Бухгальтер	1	4.200	4.200	IX	VII	
На платню вільнонаємним писарям			15.000			
Канцелярія Начальника Району.						
Письмоводець	1	3.600	3.600	X	VII	
На платню вільнонаємн. служач.			8.000			

Голова Ради Міністрів Ф. Тислеруб.

Председательствовал: Вр. Председатель Совета Министров Василенко

присутствовали:

Министр Финансов Ржепецкий
Путей Сообщения Бутенко
Народного Здравия Любинский
Труда Вагнер

Товарищи Министров:

Торговли и Промышленности Гаврилов
Внутренних Дел Вишневский
Вр. испол. обяз. Военного Министра Сливинский

Государственный Секретарь Гижицкий

1. Слушали: Вопрос о необходимости установить порядок назначения и опубликования таковых для Министров, Товарищей Министров и др. должностных лиц.

Постановили: Предложить канцелярии Совета Министров представить проект Правил, устанавливающих надлежащий порядок в этом отношении.

2. Слушали: Внесенный Товарищем Министра Внутренних Дел вопрос о необходимости учреждения при Совете Министров особого юридического совещания.

Постановили: Учредить при Совете Министров Особое юридическое совещание, круг ведомства которого определяется согласно учрежденного при Временном Правительстве 30 марта 1917 г. юридического совещания. Председателем этого совещания пригласить Сенатора Дыновского с предоставлением ему избрания членов этого совещания.

На содержание этого совещания ассигновать до 100 000 руб. в год, поручив Государственной Канцелярии выработать и представить на одобрение Совета Министров положение и штаты сего совещания.

3. Слушали: Предположения Министра Финансов о мерах к улучшению денежного обращения и финансового положения в крае.

Министр Финансов указал, что рассчитывать на быстрое напечатание денег за границей нет оснований, почему он предполагает организовать печатание денежных знаков, впредь до создания Государственной Экспедиции Изготовления Бумаг на Украине, в Киеве в типографии Кульженка, в Одессе – в типографии Военного Ведомства, для чего надлежит передать таковую в ведение Министерства Финансов.

В области увеличения количества денежных знаков Министр Финансов полагает необходимым твердо и во всеобщее сведение объявить об обязательности обращения купонов.

Что касается источников для улучшения общего финансового положения Украины, Министр Финансов полагает, что улучшения финансового положения можно достигнуть введением монополии цены на сахар, табак, а также восстановлением винной монополии. Кроме того, согласно сделанным членами совета указаниям Министр Финансов признал целесообразным для той же цели улучшения финансового положения края ввести монополию на спички и повысить железнодорожные тарифы.

Постановили: Признать необходимым установление монополий на сахар, табак и спички и повышение железнодорожных тарифов.

Что касается до винной монополии, то относясь принципиально отрицательно к такой монополии, но считаясь с тем, что 1) в широких размерах распространилось среди населения употребление самогонки, причем пьянство в народе не уменьшилось 2) что на изготовление самогонки народ тратит массу зерна и хлеба, необходимого ему для проживания и для продажи, и 3) что самогонка действует разрушительно на здоровье населения, – признать введение казенной винной монополии желательным и для того, чтобы эта монополия не причиняла ущерба продаже хлеба, организовать производство казенного из картофеля и мелессы, для каковой цели немедленно установить монополию на мелессу.

Относительно печатания денежных знаков поручить Военному Министру принять все меры к скорейшей передаче типографии, указанной Министром Финансов, в ведение этого последнего Министерства.